

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Patrik Felčer

Komentovaný překlad: Prinuditel'nyje migracii i Vtoraja mirovaja vojna (s. 31-45). Ne po svojej vole: Istorija i geografija prinuditel'nych migracij v SSSR (Pavel Poljan, O. G. I. – Memorial, Moskva, 2001)

Annotated translation: Prinuditel'nyje migracii i Vtoraja mirovaja vojna (s. 31-45). Ne po svojej vole: Istorija i geografija prinuditel'nych migracij v SSSR (Pavel Poljan, O. G. I. – Memorial, Moscow 2001)

2015

Vedoucí práce: PhDr. Danuše Oganjesjanová, CSc.

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí práce, PhDr. Danuši Oganesjanové, CSc., za metodické vedení práce a cenné rady a připomínky. Za odbornou konzultaci také děkuji doc. PhDr. Miriam Löwensteinové, PhD.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Podpis

Abstrakt

Cílem této práce je překlad kapitoly z knihy Pavla Poljana *Ne po svojej vole: Istorija i geografija prinuditel'nych migracij v SSSR* s názvem *Prinuditel'nyje migracii i Vtoraja mirovaja vojna* a následná analýza a komentář tohoto překladu. Komentář k překladu je rozdělen na čtyři části. První část se věnuje analýze výchozího textu podle modelu Christiane Nordové s přihlédnutím ke kategoriím používaným v české stylistice. Druhá část popisuje překladatelskou koncepci a zvolenou překladatelskou metodu. Další část zkoumá problémy vzniklé při procesu překladu a jejich řešení. Poslední část je věnována překladatelským posunům.

Klíčová slova: překlad, překladatelská analýza, vnitrotextové faktory, vnětextové faktory, překladatelský posun, překladatelská metoda, překladatelský problém; nucené migrace, druhá světová válka, nacismus.

Abstract

The aim of this bachelor thesis is a translation of a chapter titled *Prinuditel'nyje migracii i Vtoraja mirovaja vojna* from a Pavel Polyan's book *Ne po svojej vole: Istorija i geografija prinuditel'nych migracij v SSSR* and the analysis and commentary of this translation. The commentary consists of four parts. The first part contains an analysis of the source text using the model of Christiane Nord, taking into account also the categories used in Czech stylistics. The second part describes the conception of translation and the chosen translation method. The next part deals with problems that occurred during the process of translation and their solutions. The last part deals with the translation shifts.

Key words: translation, translation analysis, extratextual factors, intratextual factors, translation shift, translation method, translation problem; forced migrations, World War II, nazism.

OBSAH

ÚVOD	7
1 PŘEKLAD	8
2 ANALÝZA ORIGINÁLU	25
2.1 VNĚTEXTOVÉ FAKTORY	25
2.1.1 Text a jeho původ	25
2.1.2 Vysílatel a autor	25
2.1.3 Adresát	26
2.1.4 Funkce	27
2.1.5 Čas, místo a médium	27
2.2 VNITROTEXTOVÉ FAKTORY	28
2.2.1 Název	28
2.2.2 Téma a obsah	28
2.2.3 Styl	29
2.2.4 Lexikum	30
2.2.5 Syntax	32
2.2.6 Neverbální prvky a suprasegmentální znaky	33
3 PŘEKLADATELSKÁ KONCEPCE	34
3.1 Metoda překladu	34
4 VYBRANÉ PŘEKLADATELSKÉ PROBLÉMY	36
4.1 Rovina lexikální	36
4.1.1 Terminologie	36
4.1.2 Místně, časově a kulturně vázané reálie	38
4.1.3 Geografické názvy	39
4.1.4 Vlastní jména a názvy děl	40
4.1.5 Číslovky a data	41

4.2	Rovina syntaktická	41
4.2.1	Polovětné konstrukce	41
4.2.2	Interpunkce	42
4.2.3	Slovosled.....	42
5	TYOLOGIE PŘEKLADATELSKÝCH POSUNŮ	44
5.1	Nivelizace.....	44
5.2	Intenzifikace	44
5.3	Intelektualizace	45
5.4	Vysvětlivka	46
	ZÁVĚR	48
	POUŽITÁ LITERATURA	49
	PŘÍLOHA – ORIGINÁLNÍ TEXT	52

ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je vytvořit funkčně ekvivalentní překlad kapitoly *Принудительные миграции и Вторая мировая война* z knihy Pavla Poljana *Не по своей воле: История и география принудительных миграций в СССР* a následně k překladu vytvořit odborný komentář.

Práce je rozčleněna do několika kapitol, z nichž první tvoří samotný překlad. V dalších kapitolách je provedena translatologická analýza výchozího textu, popsána překladatelská koncepce. Další kapitola se věnuje popisu překladatelských problémů, jež v procesu překladu vznikaly, poslední část obsahuje typologii překladatelských posunů.

Tento text jsem si zvolil zejména proto, že považuji celou monografii, ze které vybraný úryvek pochází, za velice poučnou, informativní a důležitou nejen pro ruského, ale i pro českého čtenáře. Vybraná kapitola se tematicky zabývá nucenými migracemi prováděnými za druhé světové války nacistickým režimem třetí říše a zaměřenými na německé a židovské obyvatelstvo Evropy. Těmito deportacemi byli velkou měrou postiženi obyvatelé jak tehdejšího Československa, tak i Sovětského svazu a téma se tudíž týká ruské i české historie. Na téma nucených migrací v Sovětském svazu a potažmo v celé Evropě 20. století však bylo doposud v češtině vydáno jen velmi málo odborné literatury. Byl bych proto rád, kdyby tento krátký překlad posloužil jako jakési první seznámení s touto konkrétní publikací i s daným tématem obecně a vzbudil zájem českého čtenáře o tuto kontroverzní a stále poněkud zamlčovanou kapitolu evropské historie 20. století.

1 PŘEKLAD

Nucené migrace a druhá světová válka

Naprosto nesrovnatelný boom deportací přinesla až **druhá světová válka** a události s ní spojené. Pojem nucených migrací válka „rozšířila“ o mnoho nového a tragického. V důsledku válečných událostí bylo nuceno se přestěhovat celkem – a to pouze v Evropě – kolem 30 miliónů lidí. Jenom osob dislokovaných po válce bylo registrováno přibližně 13,5 miliónu. Přesuny takových rozměrů a za tak krátkou dobu lidstvo do té doby nepoznalo!

Prvním významným případem se stalo občanskou válkou zmítané **Španělsko**. Z území kontrolovaného vojsky generála Franka uprchly k republikánům téměř 2 milióny lidí a kolem 0,7 miliónu uprchlo ze Španělska vůbec (především do Francie a jejích severoafrických kolonií, ale částečně i do Latinské Ameriky a do SSSR). Po válce kolem 180 tisíc Španělů ve Francii zůstalo.¹

Celkové množství uprchlíků uvnitř samotné **Francie** dosahovalo 5 miliónů osob, včetně 70 tisíc Alसानů, kteří v r. 1940 utekli před německou anexí, jelikož příliš netoužili po vojenské slávě v uniformách wehrmachtu.

Budeme-li se na druhou světovou válku dívat jako na globální střetnutí dvou koalic, bude nutné přiznat, že oba zneprátelené tábory naprosto zásadním způsobem „obohatily“ svou historickou zkušenost. Ale především to platí pro totalitní lídry těchto koalic – Stalinův komunistický a Hitlerův národně socialistický režim.

Jen v SSSR pod pojem „nucené migrace“ spadalo kolem 15 miliónů lidí, včetně těch, které na své území deportovalo Německo. Jelikož však Sovětskému svazu bude v podstatě věnován celý následující výklad, bylo by mimořádně zajímavé charakterizovat deportační politiku jeho protivníků (především Německa a Japonska), a dokonce spojenců (například USA), již nyní.

Právě **Německo** bylo jako žádná jiná země hlavním „rivalem“ Sovětského svazu v oblasti nucených migrací. Prvořadou a rozhodující roli přitom v případě nacistického Německa

¹ Údaje z referátu R. Tostorfa „Španělští uprchlíci po občanské válce ve Španělsku“ na sympóziu „Vyhnanství. Útěk. Deportace“ (Vetreibung – Flucht – Deportation), předneseném ve Vídni 22.-23. 10. 1993.

hrál právě **etnický** aspekt. Dvěma národy, kterým nacisté věnovali obzvláštní a zvýšenou pozornost, byli **Němci** a **Židé**.

Ve vztahu k **německému obyvatelstvu** žijícímu za hranicemi Říše (takzvaným „Volksdeutsche“) hitlerovský stát spřádal – a pilně uskutečňoval! – dost rozsáhlé a ambiciózní přesídlovací plány.

Dne 6. září roku 1939 (tj. ihned poté, co wehrmacht okupoval západní Polsko) pronesl Hitler na Říšském sněmu plamennou řeč: mezi evropskými národy musí být přesné a jasné hranice, kvůli čemuž má Německo přestěhovat na nová místa stovky tisíc „Volksdeutsche“. O den později byl vytvořen speciální Říšský komisariát pro upevnění německé národnosti v čele s Himmlerem, mezi jehož úkoly patřilo: a) rychlé uskutečnění repatriace do Říše všech „Reichsdeutsche“ a „Volksdeutsche“ žijících mimo Říši; b) vyloučení a odstranění jakýchkoli škodlivých vlivů, nebezpečných pro „německou národnost“ a c) vytvoření nových areálů pro německý národ pomocí přesídlení repatriovaných Němců do těchto areálů, především z východní a jihovýchodní Evropy.

Tímto započala kampaň nazvaná „Heim ins Reich!“ („Domů do Říše!“). K jejímu úspěšnému dovršení chyběly pouze dvě věci – vědecká metoda, jak odlišit Němce od Neněmce a zpřesnění pojmu „Říše“ – nejlépe prostřednictvím určitého rozšíření jejích hranic.

Nacisté již dávno začali s druhým bodem (anexe Rakouska a Sudet), avšak nezapomínali ani na ten první. Mezi 11. A 13. říjnem roku 1939 byl založen Ústřední úřad pro imigraci (EWZ)². Mezi jeho kompetence patřily především otázky imigrace a naturalizace „Volksdeutsche“.³

² Einwanderungszentralstelle (neboli EWZ) byl organizačně součástí Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (RSHA) a byl podřízen SD (Bezpečnostní službě).

³ Procedura byla pro všechny skupiny německých repatriantů přibližně stejná: byli individuálně a podle příjmení zapisováni, fotografováni a bylo testováno jejich zdraví, rasa a politické názory. Ti, kteří úspěšně prošli rasovou zkouškou, měli právo na získání německého občanství. Kromě toho se EWZ zabýval praktickými otázkami stanovování a aplikace těch kritérií „árijské rasy“, na kterých již dlouho a pilně pracovali němečtí odborníci na rasové otázky: předpokládalo se, že pomocí těchto kritérií bude možné nejen přesně odlišovat německé obyvatelstvo od neněmeckého, ale také vyčleňovat vnitřní podskupiny mezi Němci. Konkrétně existovaly oficiálně dvě kategorie „kvality německé krve“, jež odpovídaly jakoby „silné“ a „oslabené“ podskupině – „O“ (neboli „Ost-Fall“) a „A“ (neboli „Altreich-Fall“): Němci kategorie „O“ byli považováni za hodné přesídlení na východ, kde jejich silná krev bude napomáhat germanizaci v místě jejich pobytu, naopak Němcům kategorie „A“ nebylo dovoleno více než pobyt uvnitř Říše. Viz: The Holdings of the Berlin document center. A Guide to the Collection, 1994, s. 10-18.

Primární pozornost byla upřena na Němce žijící v zóně sovětského vlivu, která byla navržena po podepsání paktu Molotov-Ribbentrop. Tajný protokol z 28. září roku 1939 obsahoval bod o vzájemné pomoci osobám německé národnosti žijícím v sovětské zóně vlivu v případě jejich přání přestěhovat se do zóny německého vlivu (to samé platilo pro Ukrajince a Bělorusy mající úmysl přestěhovat se do SSSR).

Není náhodou, že první regionální orgán EWZ byl otevřen již 12. října (!) v Gotenhafenu (dnešní Gdyni) na pobřeží Baltského moře a nesl název „Severovýchodní imigrační kancelář“ (Einwanderungsstelle Nordost)⁴. I to byl důvod, proč Německo tak rázně přistoupilo k jednání se SSSR o otázkách evakuace Němců z Pobaltí a Podněsteří, Berlín si totiž nedělal žádné iluze o tom, jak s nimi naloží Stalin v případě války nebo bezprostřední přípravy na ni.

Již v říjnu roku 1939 byla vytvořena smíšená německo-sovětská komise pro evakuaci a 16. listopadu byla podepsána příslušná dohoda. Hlavními zplnomocněnci od sovětské a německé strany byli J. N. Sinčín a Hofmayer, oba měli své sídlo v Lucku; kromě toho byla na německé straně dvě sovětská zastupitelství – v Cheľmu (S. N. Troickij) a Jarosławu (V. S. Žegarov). Podle dostupných údajů bylo k 8. únoru roku 1940 evakuováno na západ na 128 tisíc osob německého původu, včetně 15 tisíc Poláků, ucházejících se o „němectví“; množství uchazečů o evakuaci v opačném směru činilo kolem 40 tisíc osob, včetně určitého množství Židů, nicméně sovětská strana se uvolila přijmout pouze 20 tisíc osob.⁵

V souladu se sovětsko-německými smlouvami o repatriaci do Německa měli Němci žijící na územích, jež byla anektována SSSR v letech 1939-1940, právo „být repatriováni“ ze SSSR. Tato repatriace měla přísně etnický charakter: ani na Slovany, ani na Židy, i když byli členy „árijských“ rodin, se nevztahovala. Árijcům bylo důrazně doporučováno, aby se s tak „nežádoucími“ manžely či manželkami rozváděli.⁶

Přesídlování bylo prohlašováno za výhradně dobrovolné, nicméně ve skutečnosti dobrovolné nebylo, neboť bylo naprosto zřejmé, že na ty, kteří zůstanou, bude sovětskou stranou nahlíženo jako na německé agenty a podezřelé živly. Toto chápali i samotní

⁴ Tento orgán v sobě spojoval regionální a ústřední funkce. Je zajímavé, že sám úřad „migroval“: v listopadu roku 1939 se z Gotenhafenu přesunul do Posenu (Poznani), v lednu a v únoru 1940 do Lodži a Berlína, v srpnu 1940 znovu do Lodži (nyní již Litzmannstadt), kde zůstal až do ledna 1945.

⁵ Upřímně děkuji svému polskému kolegovi S. Debskému (Krakov, Polsko) za laskavé svolení použít informace o těchto událostech, které našel v sovětských a polských archivech.

⁶ Passat, V. I. Trudnyje stranicy istorii Moldovy: 1940-1950, 1994, s. 21, 99-121.

„Volksdeutsche“, takže německá propaganda se ani nemusela příliš snažit, aby tyto „dobrovolně-nucené“ migrace vykreslila jako naprosto svobodné. Nelze nicméně nezmínit v historii vzácnou shodu zájmů hlavních zainteresovaných stran – SSSR, Německa i samotných Němců.

Podle první sovětsko-německé dohody z 16. listopadu roku 1939 byla z bývalého polského území, anektovaného SSSR (tj. ze západní Ukrajiny a západního Běloruska), provedena první evakuace osob německé národnosti⁷.

Němci vyhodnotili tuto zkušenost jako úspěšnou a chtěli ji záhy rozšířit také o Besarábii a severní Bukovinu, kde žilo nejméně 110 tisíc Němců⁸. 25. června roku 1940 se velvyslanec Schulenburg setkal s Molotovem a 9. července se obrátil na Lidový komisariát zahraničních věcí (NKID) SSSR s památným vzkazem, ve kterém navrhoval neprodleně zahájit jednání o této otázce, aby mohlo být přesídlení uskutečněno, než přijdou zimní mrazy. Smlouva o evakuaci byla nakonec podepsána v Moskvě 5. září roku 1940.⁹

Příprava celé operace byla svěřena Smíšené sovětsko-německé komisi pro evakuaci, přičemž sovětská strana prakticky ve všech sporných otázkách ustupovala. Již ke konci října roku 1940 byla operace přesídlení z Besarábie a severní Bukoviny v zásadě dokončena. V této době ze zapsaného množství 126 242 lidí vyjelo automobilovou dopravou, po moři či koňským spřežením 106 872 lidí, nepřesídlených (především ze severní Bukoviny) pak zbývalo kolem 17 tisíc. Včetně 260 osob, evakuovaných v roce 1941, celkové množství „Volksdeutsche“, přesídlených z těchto oblastí dosáhlo 124 tisíc osob.¹⁰

⁷ Passat, V. I. 1994, s. 18, s odkazem na: Státní archiv Ruské federace, archivní fond P-5446, soubor 3, spis 216, l. 5.

⁸ Podle údajů z konce roku 1930 žilo v Besarábii (pravobřežní Moldávii) 81 tisíc Němců (včetně 56 tisíc v tehdejší Akkermanské oblasti), v severní Bukovině pak 29 tisíc Němců. Dalších 11 tisíc Němců žilo v roce 1928 v levobřežní Moldávii, jež měla tehdy status Moldavské autonomní sovětské socialistické republiky jako součást Ukrajiny (Passat, 1994, s. 65).

⁹ „Dohoda mezi vládou SSSR a vládou Německa o evakuaci osob německé národnosti z území Besarábie a severní Bukoviny na území Německa“. Podepsáno dr. V. Nöldeke a Vasjukovem (Ruský státní vojenský archiv/CChIDK, archivní fond 1458, soubor 40, spis 195). Evakuační aparát německé strany čítal 600 osob, z nichž, podle údajů NKVD, bylo 60 špiónů. NKVD nicméně rovněž využil přesídlení, aby nasadil do Německa své agenty (Passat, 1994, s. 20-21).

¹⁰ S sebou kolonisté odvezli 22 613 koní a jiný smluvený majetek. Zároveň za sebou zanechali 59 tisíc hektarů půdy, 22 425 domů, více než 5 tisíc koňů, kolem 16 tisíc hlav hovězího dobytka, kolem 60 tisíc ovcí, 2 tisíce vepřů a 147 tisíc kusů drůbeže, 4 milióny rublů, a také značné množství zemědělské produkce, včetně úrody na polích. Uvolněná půda byla předána rolníkům nevlastním či vlastním pouze málo půdy, a také byly věnovány na uspořádání kolchozů a sovchozů. K jaru roku 1941 bylo v rámci vnitrorepublikového

10. ledna roku 1941 byla podepsána jiná analogická smlouva mezi Německem a SSSR, týkající se Pobaltí (viz níže). Celkem bylo ze západních rajónů SSSR evakuováno 392 tisíc „Volksdeutsche“¹¹ (podle jiných údajů to bylo 350 tisíc osob.¹²).

Všechny tyto evakuace byly označovány jako „smluvní přesídlení“, neboť pro každou skupinu „Volksdeutsche“ se Německo snažilo uzavírat mezinárodní smlouvy. První smlouvu tohoto druhu uzavřelo Německo s Estonskem (15. října roku 1939), poté s Itálií (21. října, pro Němce z Alto Adige v Jižním Tyrolsku), následně s Lotyšskem (30. října) a dvakrát se SSSR: 16. (podle jiných údajů 11.) listopadu – pro Němce ze západní Ukrajiny a západního Běloruska a 5. září roku 1940 pro Němce z Besarábie a severní Bukoviny. Dalším na řadě bylo Rumunsko (22. října 1940) a následně opět SSSR (dvě smlouvy z 10. ledna roku 1941: jedna pro Němce z Estonska a Lotyšska, druhá se týkala přesídlení Litevců, Rusů a Bělorusů z Memelské a Suvalské oblasti), poté ještě jednou Itálie (31. srpna o přesídlení „Volksdeutsche“ z provincie Laibach) a nakonec Chorvatsko (30. září roku 1942). Celkové množství „smluvních přesídlenců“ činilo 751 460 osob.¹³

Do chvíle, kdy byla Lodž osvobozena Rudou armádou¹⁴ a EWZ tím pádem přestal existovat, bylo do jeho kartotéky zaneseno 1 055 400 etnických Němců. Rozlišovalo se 16 kategorií, mezi nimiž tou nejpočetnější byli Němci ze Sovětského svazu (zřejmě v hranicích platných k 17. září roku 1939) – 275 tisíc osob. Dále to byli (sestupně, údaje v osobách jsou zaokrouhleny): Němci z Besarábie a Dobrudži a jejich příbuzní – 118 tisíc; osoby procházející proces germanizace (im Deutschstammigenverfahren) – 113 tisíc; osoby v procesu přesídlení (im Umsiedlungsverfahren) – 107 tisíc; Němci z Bukoviny – 96 tisíc; Němci z Volyně a oblasti Narew – 79 400; Němci z Lotyšska a Estonska – 72 200; Němci z Haliče – 57 800; Němci z Litvy – 51 100; „Volksdeutsche“ z Francie – 19 800; Němci

přesídlení ze severních rajónů Moldavské SSR do Kagulského, Benderského a Kišiněvského rajónu, kde dříve žili Němci, přesídleno 1718 domácností drobných zemědělců (Passat, 1994, s. 21).

¹¹ Marian'skij, 1966. Je nutné podotknout, že zároveň bylo evakuováno i německé obyvatelstvo z Rumunska.

¹² Dle údajů polského badatele J. Sobczaka v letech 1939-1940 opustilo SSSR (v jeho poválečných hranicích) nejméně 350 tisíc etnických Němců, včetně (v tisících osob): 77,2 z Lotyšska a Estonska, 51,1 z Litvy, 104 z Haliče, 67,5 z Volyně, 43,9 z Běloruska, 43,7 ze severní Bukoviny a 93,4 z Besarábie (Kabuzan, 1996, s odkazem na: Sobczak J. Hitlerowskie przesiedlenia ludności niemieckiej w dobie II wojny Światowej. 1996, s. 321).

¹³ The Holdings... 1994, s 34, 37. Dle jiných údajů k lednu roku 1944 bylo toto množství rovno 770 577 lidí. Ještě před začátkem války se SSSR toto číslo dosahovalo již 583 tisíc lidí (Ther, 1999, s odkazem na: Bierschenk. Zahlen über die während des Zweiten Weltkrieges umgesiedelten deutschen Volksgruppenzugehörigen, 1954).

¹⁴ Archiv EWZ byl evakuován do Bad-Wörishofenu u Augsburgu. V kolekci žádostí o naturalizaci, uložených v BDC – přibližně 110 tisíc případů občanů SSSR, 100 tisíc polských Němců, 82 tisíc Němců z Rumunska, 73 tisíc z Pobaltí, 23 tisíc z Jugoslávie, 14 tisíc z Francie a 700 z Bulharska. Viz: The Holdings... 1994, s 17-19.

z Bosny – 18 500; přesídlenci (Absiedler) ze Slovinska – 15 900; Němci z Kočevje (Gottschee) ve Slovinsku – 15 tisíc; osoby německého původu (Deutschstämmige) z Francie – 5 600; Němci ze Srbska, Řecka a Slovenska – 3 400; Němci z Bulharska – 2 300; zvláštní přesídlenci z Nového světa – 550 a „germánští navrátilci“ („Germanische Einwanderer“) – 150 lidí. Mimoto mezi 10 a 12 tisíci lidí získali německé občanství na příkaz Hitlera z 19. května 1943, který poskytoval příslušné výhody osobám, které se připojily ke stávající armádě či SS.

Nelze zapomínat ani na ty, jejichž „rasové kauzy“ byly v různých stádiích posuzování: jejich celkové množství bylo mezi 120 a 126 tisíci, z toho kolem 110 tisíc tvořili Němci ze SSSR a 10-15 tisíc z oblasti Sudet¹⁵. Tímto způsobem celkové množství „Volksdeutsche“ uznaných a zapsaných v EWZ činilo 1 milion 180 tisíc osob.

Kolem 400 tisíc rasově vhodných „Volksdeutsche“ mělo osídlit nová východní teritoria – nově vytvořené župy (Gäu) „Danzig-Západní Prusko“ a župa „Wartheland“, tedy v zásadě na území někdejšího Polska. A leccos z toho se podařilo uskutečnit: během válečných let bylo přesídleno celkem 650 tisíc „Volksdeutsche“, z toho 80 tisíc z Jižního Tyrolska.¹⁶

Podle Hitlerových plánů měla časem (během přibližně dvou poválečných desetiletí) na Východě vzniknout skutečná říšská kolonie, a k tomu měly být hranice Říše posunuty nejméně o 500 km východněji. „Dnes kolonie, zítra oblasti k osídlení, pozitíř Říše!“ – takto otevřeně a cynicky se k této otázce vyjadřoval Himmler.¹⁷ Nejprve bylo přece nutné vyčistit a ovládnout svérázné „koridory“, rozdělující německá ohniska osídlení – na východ od Varšavy a na jihu Polska, v Beskydech.

Avšak území, na které si dělal záslusk Hitler ve jménu „zítřka“ a „pozítřka“, by měly již „dnes“ být předběžně očištěny od místních obyvatel – očistit částečně (pokud šlo o slovanské obyvatelstvo), nebo úplně (v případě Židů). V druhém případě se již nejednalo o „etnické čistky“, jako v prvním případě, nýbrž o **genocidu**: právě polští Židé z Warthegau byli jedni z prvních, kteří byli posláni do táborů smrti. Ostatně na nejvyšších místech se

¹⁵ Viz: The Holdings... 1994, s. 17-19 a 40.

¹⁶ Podrobněji viz Stuhlpfarrer, K. Umsiedlung Südtirol 1939-1940, 1985.

¹⁷ Z Himmlerova projevu, předneseného 23. 11. 1942 v junkerské škole SS v Tölzi (citát z BDC, s. 40).

ozývaly také hlasy přívrženců totálních deportací Slovanů, například Čechů z Čech a Moravy.¹⁸

Zlověstná souvislost přesídlovacích čachrů teoretizujícího národního socialismu s praktikami holokaustu je tedy nabíledni¹⁹. Vlastními administrativními otázkami vyčlenění vhodného území se zabýval organizační „dvojník“ EWZ – Ústřední kancelář pro přesídlení²⁰. Tuto organizaci lze, vzhledem k její roli v osudech židovského obyvatelstva Polska a jiných zemí, bez nadsázky klasifikovat jako zločinnou.

Mimo jiné také veleúspěšná činnost německých orgánů zabývajících se v Polsku dobrovolně-nucenými nábory Poláků na práce v Říši, která na první pohled přímo nesouvisela s přesídlovacími programy Říše, už kvůli velkému počtu osob, které postihla (do Říše bylo posláno nejméně 2 milióny 800 tisíc lidí), značně přispěla k poklesu obyvatelstva Polska, jež i bez toho nebylo právě nejhustěji osídlenou zemí v Evropě.

Ani na další národy a oblasti se nezapomínalo. Tak například, v souladu s plánem generálního komisaře K. von Gotberga, byli kozáci, nucení za ustupujícím wehrmachtem opouštět své rodné osady (stanice) na Donu a na Kubáni, přestěhováni do zvláštních „vojenských osad“ neboli „stanic“ v zalesněných oblastech západního Běloruska, kde byli zapojeni do ozbrojeného boje s nepřáteli režimu, v daném případě s partyzány. Rozsáhlé území o 180 tis. km², jež dostali pod kontrolu, mělo být zbaveno „nespolehlivého“ místního obyvatelstva a osídleno „spolehlivými“ příchozími (převážně uprchlíky před Rudou armádou). Za tímto účelem se „...jednotlivé vesnice spojovali do obranných rajónů se silnými vojenskými posádkami a rozvětveným systémem decentralizovaných opěrných bodů“²¹.

Přesto ale hlavním předmětem „péče“ Říše nebyli kozáci ani Poláci, nýbrž **Židé**. Již v r. 1919 psal Hitler o nutnosti „očistit“ od nich Německo a poté, co v roce 1933 přišel k moci, se naplno začal touto otázkou zabývat. A ačkoliv Židé kvůli „půvabům“ národně

¹⁸ Konkrétně „hlas“ generála Fridericiho, předchůdce Heydricha na nejvyšším okupačním postu v Protektorátu. Viz nezveřejněný referát A. Schmidta „Experimentální sad: aplikace rasové teorie v českých zemích“, který vytvořil na konferenci „Druhá světová válka“ na Sienské univerzitě.

¹⁹ Viz: Aly G. «Endlösung». Völkerverschiebung und der Mord der europäischen Juden, 1995.

²⁰ Umwanderungszentrale (UWZ). Vytvořena v r. 1940 jako nástupce Služby pro přesídlení Poláků a Židů (Amt für die Umsiedlung der Polen und Juden). Zabývala se také výběrem Poláků rasově vhodných ke germanizaci.

²¹ Viz poznámku č. 1 A. Okorokova k publikaci pamětí plukovníka A. I. Medynského (Materiály o historii Ruské osvobozené armády, 1999, s. 473).

socialistické politiky začali sami Německo rychle opouštět, předpoklad jejich „nuceně-dobrovolné“ emigrace se přesto potvrdil jen částečně. Poté, co zemi opustilo celkem více než 400 tisíc německých Židů (kolem ¾ jejich židovských občanů), úřady třetí říše vsadily na „deportační“ princip.

„Totální deportace“, spolu s vytvářením systému ghatt a táborů smrti, byla nejdůležitější součástí nacistického plánu „konečného řešení“ židovské otázky, jehož kontury se vyrýsovaly na neblahé konferenci ve Wannsee 20. ledna roku 1942. Plán byl mnohastupňový a v konečném důsledku bylo jeho terčem veškeré desetimiliónové židovské obyvatelstvo Evropy.²²

Jak se zvětšovalo území třetí říše v letech 1938-1939, spadal pod působnost německých antisemitských zákonů stále větší počet Židů. Právě ve Vídni, brzy po anexi Rakouska, byla v březnu 1938 zřízena speciální Ústředna pro židovské vystěhovalce. Původně se zabývala především rutinními otázkami legální židovské emigrace, již v roce 1938 si ale vyzkoušela „žánr“ deportací. A tak bylo 28.–29. října 1938 deportováno kolem 70 tisíc Židů, polských občanů, trvale žijících v Říši: 31. října končila polskou vládou stanovená lhůta pro výměnu polských pasů a osoby, které přijely po uplynutí této lhůty, již nebyly vpuštěny do Polska a shromažďovaly se na území nikoho v oblasti města Zbąszyń.

Po okupaci Polska v září roku 1939 nacisté „dohnali, co zanedbali“, a to i s úroky. K sestěhování Židů vyčlenili dvacetitisícovou rezervaci mezi Vislou, Bugem a Sanem s hlavním městem v Lublinu²³. Sem měli být sestěhováni všichni Židé z celé Evropy, především ale z Německa, Rakouska, Čech a Polska. Už na konci října roku 1939 byly první vlakové transporty (kolem 22 tisíc lidí z Vídně, Moravské Ostravy a Katovic) shromážděny v táboře Nisko na řece San, odkud mnozí uprchli na sovětské území²⁴.

²² „Konečné řešení“ přitom nemuselo znamenat okamžitou fyzickou likvidaci všech evropských Židů: po vítězném skončení války měli být Židé z Německa a západoevropských zemí deportováni na okupovaná východoevropská území, která měla být do té doby postupně „očistěna“ (doslova) od vlastní židovské populace. I zde, stejně jako v případě s etnickými Němci, bylo klíčovou otázkou, kdo má a kdo nemá být považován za Žida (viz: Martin, T. The Origin of Soviet Ethnic Cleansing // The Journal of Modern History. Vol. 70. No. 4. December 1998).

²³ Je zajímavé, že jako alternativa Lublinu byl jednou dobu zvažován dokonce... ostrov Madagaskar!

²⁴ Browning, 1995, s. 366. S sebou měli povoleno si vzít maximálně 50 kg zavazadel, která by se vešla do sítěk nad obsazeným místem ve vagóně. Přístroje a nástroje mohly být uloženy v zavazadlech. Bylo dovoleno u sebe mít: 2 teplé obleky, zimní kabát, plášť, 2 páry bot, 2 páry spodního prádla, šátky, ponožky, pracovní úbor, lihový vaříč, petrolejku, jídelní příbor, nožik, nůžky, kapesní svítilnu se záložní baterkou, svícen, zápalky, nitě, jehly, mastek, batoh, termosku, jídlo. Z peněz nanejvýš 200 říšských marek. Omluvit se z nástupu k přesídlení bylo možné pouze z důvodu nemoci (oficiálně potvrzené), nebo v případě přítomnosti dokumentů umožňujících migraci do jiné země. Je nutné podotknout, že plány nacistů našly „podporu“ u části

O nějakou dobu později byly tyto, dle slov samotných nacistů, „divoké deportace“ pozastaveny a obnoveny teprve na počátku roku 1941: nicméně postiženo jimi bylo, podle stavu k březnu 1941, kolem 380 tisíc polských občanů (jak Židů, tak Poláků). V říjnu roku 1940 byli na území vichystické Francie deportováni všichni Židé z Alsaska a Lotrinska (70 tisíc osob), a najednou také z Badenu a Saarpfalzi (6,5 tisíce osob). Po napadení SSSR bylo kolem 50 tisíc Židů z Německa a jiných evropských zemí deportováno do Lodži nebo dokonce na okupované území SSSR, v Rize a Kaunasu byla část z nich zahubena.

S počátkem realizace programu fyzického vyhlazení Židů a otevřením táborů smrti nabyly deportace, jež se nyní rozšířily i na obyvatelstvo četných ghatt, krajně zlověstného tónu. Byly uskutečňovány nikoliv permanentně, nýbrž ve zvláštních vlnách (konkrétně od poloviny ledna do poloviny května a v září 1942, v prvních měsících roku 1943 a v roce 1944)²⁵. Nebudeme přehánět, budeme-li o deportacích uvažovat jako o nedílné a velkou měrou rozhodující součásti nacistické technologie masového vyhlazování Židů.

Nutno podotknout, že v předvečer a během druhé světové války politiku nuceného přesídlování a nuceného pracovního nasazení, dosti podobnou hitlerovské a sovětské, prováděly i jiné země, hlavně spojenci Německa v „antikominternské“ koalici (obzvláště Rumunsko). Takto si opět (stejně jako v roce 1913) vyzkoušelo žánr etnických deportací a výměny obyvatel **Bulharsko**. V roce 1940, po připojení Dobrudži, východní Makedonie a západní Thrákie (dříve patřících Rumunsku a Řecku), vysídlilo Bulharsko kolem 100 tisíc Rumunů, 300 tisíc Srbů a 100 tisíc Řeků a na jejich místo přestěhovalo 125 tisíc Bulharů. Tisíce Srbů byly v roce 1940 deportovány také z Chorvatska.²⁶ V letech 1943-1944 mezi sebou uzavřeli nové smlouvy o výměně obyvatel také tři východoevropští spojenci Německa – **Rumunsko, Maďarsko a Bulharsko**: celkový počet lidí postižených těmito migracemi činil přibližně 500 tisíc.²⁷

Avšak naprosto zvláštní zmínku zasluhuje **Japonsko**, jehož politika vůči deportovaným občanům (stejně jako k vojenským zajatcům) se dokonce na pozadí Německa a SSSR vyznačovala obzvláštní brutalitou. Jejím hlavním (ale nikoli jediným) etnickým objektem

ruské emigrace v Německu, konkrétně u Národně-pracovního svazu. Viz: Zaborovskij D. Zkušenost vyřešení židovské otázky // *Za vlast*. 1939. Č. 95. 15. prosince (viz: Syntax. Paříž. 1991. Č. 31. S. 179-182).

²⁵ Nejrozsáhlejší operací v roce 1944 byla deportace 437 tisíc maďarských Židů v květnu-červenci roku 1944. Ironií dějin, když pracovní síla v Říši začala docházet, byli Němci nuceni dokonce přistoupit na to, aby část Židů z Maďarska, konkrétně z Budapešti... převezli do Německa!

²⁶ Viz: Martin, 1998, s. 820.

²⁷ Viz: Ther, 1999, s odkazem na: Magocsi, P. R. *Historical Atlas of East Central Europe*. 1993, s. 166.

byli Korejci²⁸. Ve válečných letech nuceně pracovalo – především na území samotné Koreje – kolem 4 miliónů 600 tisíc Korejců: od roku 1944 musely povinně pracovat už všechny děti od 4. třídy.

K deportacím Korejců fakticky došlo již v roce 1939 (podle některých údajů dokonce ještě dříve, což posloužilo jako zvláštní „signál“ i pro sovětské orgány), ale teprve na konci roku 1941 byl vydán příslušný právní dokument²⁹. V roce 1939 bylo do Japonska nuceně nasazeno prvních 49 800 korejských dělníků. V roce 1940 počet nasazených mírně stoupl – na 59 400 (spolu s nasazenými na ostrově Sachalin). V roce 1941 bylo deportováno dalších 67 100 osob a poprvé byli tehdy Korejci odvezeni na ostrovy jižní části Tichého oceánu (1 800 osob a celkem za válečné období to bylo 5 800). V roce 1942 a 1943 dosáhl počet nuceně nasazených Korejců 120 tisíc a 128 400 osob za jednotlivé roky. Posledních 16 400 bylo nasazeno v roce 1944. Celkem bylo v letech 1939-1944 z Koreje deportováno 444 300 lidí³⁰. Hlavní oblastí, ve které byli Korejci využíváni jako pracovní síla, byla těžba uhlí.

Je třeba také říci, že i USA z obavy před napadením Japonskem v letech druhé světové války přesunuly do svého vnitrozemí asi 400 osob (převážně Eskymáků), tvořících veškeré obyvatelstvo Aleutských ostrovů a ostrovů Pribilof³¹. Po útoku japonského letectva na americký Pearl Harbor byli v USA internováni a deportováni také američtí Japonci (kteří mimochodem, stejně jako sovětští Němci, nedali žádný zvláštní důvod pro to, aby byli

²⁸ Viz: Buruma J. Erbschaft der Schuld. Vergangenheitsbestätigung in Deutschland und Japan. München, 1994, s. 349-368.

²⁹ Die Geschichte Koreas. Bd. 22. Die Entwicklung der nationale Bewegung. Seul, 1978, s. 435-442 (v korejštině). Děkuji paní Čong-suk Han za laskavě zasláné materiály.

³⁰ Die Zeit des Nationalen Leidens // Die Zeitgeschichte Koreas. Bd. 4, Seoul, 1969, s. 46 (v korejštině). S podobným číslem – 422 300 deportovaných Korejců – se můžeme setkat v: Tae-Woon Moon. Die japanisch-koreanischen Beziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung der Nationalstereotypen / Reihe Geschichtswissenschaft. Bd. 11. – Centaurus-Verlagsgesellschaft, Pfaffenweiler, 1989, s. 16-17 (s odkazem na: Chen-Ching-Chin. Police and Community Control Systems in the Empire // M. Peattle, R. Myers (Hrsg.). The Japanese Colonial Empire, 1895-1945. Princeton, 1984, s. 232; kromě toho ale ještě 2 616 900 Korejců absolvovali tak zvanou pracovní povinnost – tamtéž, s odkazem na: Han Woo-Keun. The History of Korea. Honolulu, 1976, s. 496. Docela jiné číslo – 661 700 osob – nacházíme G. Wontroby a U. Menzela (Wontroba, G., Menzel, U. Stagnation und Unterentwicklung in Korea. Von Yi-Dynastie zur Pipherisierung unter japanischer Kolonialherrschaft / Transfines. Hrsg. von M. Mols, D. Nohlem u. P. Waldmann. Bd. 9. Verlag Anton Hain, Meisenheim am Glan, 1978, s. 192-193, s odkazem na: Pak Sung-Jo. Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Japan und Korea. Wiesbaden, 1969, s. 80). S uvedenými čísly také vůbec nesouhlasí počty deportovaných Korejců za jednotlivé roky, přičemž obzvlášť září obrovský nesoulad pro rok 1944: rok 1939 – 38 700; 1940 – 59 900; 1941 – 53 500; 1942 – 112 tisíc; 1943 – 122 200 a 1944 – 280 300. Je zajímavé, že v Japonsku, stejně jako v Německu, existovaly vlastní plánové směrnice. Za léta 1939-1944 mělo být dosaženo patřičného počtu 937 300 osob (dle jiných údajů pak 907 700), z toho pouze na rok 1944 bylo „naplánováno“ deportovat 400 tisíc osob. Zároveň mezi lety 1942 a 1943 byl „plán“ téměř, na 80-90 %, vyplněn.

³¹ Bugaj, N. F. L. Berija – I. Stalinu: „Soglasno vašemu ukazaniju...“, 1995, s. 4.

obvinění z neloajlnosti k nové vlasti): 120 tisíc Japonců, žijících na východě země, byli odvezeni na Západ, přičemž doba jejich deportace byla stanovena na 4 roky. Po skončení války obdrželi oficiální omluvu i finanční kompenzaci.³²

Německý výzkumník F. Ther zřejmě jako první upozornil na následující okolnost: přesně totéž, co prováděly „velké“ a legitimní státy té doby, tj. etnické čistky a deportace „nepřátelských“ národností, prováděly s nemenší náruživostí i tajné partyzánské útvary, ve skutečnosti kontrolující velká území v zázemí Německa, váznoucího na východě, a jeho spojenců. Tyto oddíly bojovaly nejen s wehrmachtem nebo Rudou armádou, ale zpravidla také mezi sebou, a to s nemenší krutostí a bez jakéhokoli ohledu na mezinárodní právo. Za obzvláště kruté protivníky označuje F. Ther srbské a chorvatské partyzány, ale také ty polské a ukrajinské: seznamy jejich vzájemných obětí čítají, podle jeho tvrzení, stovky tisíc lidí, přičemž názory ukrajinských nacionalistů na židovskou otázku se prakticky nijak nelišily od těch německých.³³

Na konci války a po ní muselo i **německé** obyvatelstvo vytrpět ve své historii nejzrozsáhlejší a nejnásilnější územní přesuny. S výše popsanými ambiciózními plány německého vůdce však neměly nic společného, mimo to, že byly přímým důsledkem blížící se vojenské porážky a úplného rozpadu celé německé politiky, jejíž součástí tyto přesídlovací plány tvořily. Nejen to, vůči těmto „plánům“ působily přímo opačně: „východní směr“ německého přesídlování inspirovaného Hitlerem se náhle změnil na směr opačný – západní.

Poté, co se sovětská (v červenci roku 1944) a anglicko-americká (v září) vojska dostala ke hranicím Říše, vyvstal před Německem palčivý problém evakuace německých občanů do říšského vnitrozemí. V lednu roku 1945 přijely do Berlína kolony s uprchlíky z Horního Slezska. Za dané týdny vzrostla faktická populace měst a vesnic na západ od Odry 1,5-3krát. Podle údajů vrchního velitelství wehrmachtu (OKW) k 19. únoru se v Německu ocitlo 8 miliónů 350 tisíc uprchlíků, a k polovině března pak více než 10 miliónů. Opatření týkající se evakuace obyvatelstva ze západního Německa byla pozastavena od 20. února, zatímco evakuace z východních oblastí pokračovala do konce dubna, to znamená prakticky do konce války.³⁴ Mezi evakuovanými byli i stovky tisíc „Volksdeutsche“ – etnických

³² [Kritčlou, D.] Repressirovannyje narody Sovetskogo Sojuza. Nasledija stalinskych deportacij 1991, s. 11.

³³ Ther, 1999. Viz také: Snyder T. „To resolve the Ukrainian Problem Once and for All“. The Ethnic Cleansing of Ukrainians in Poland. 1943-1947 // Journal of Cold War Studies. 1999. Vol. 1, No. 2. S. 86-120.

³⁴ Jakuševskij, 1995, s. 56-57.

Němců z Rumunska, Jugoslávie, Maďarska, Slovenska, také mezi nimi bylo kolem 350 tisíc osob z okupovaných rajónů SSSR.³⁵

Poválečný osud etnických **Němců** je nezáviděníhodný, obzvláště byli-li původem z Východního Pruska či Horního Slezska – německých území, která zabralo Polsko. Před válkou zde žilo přibližně 11,5 mil. Němců a téměř všichni byli nuceni opustit své domovy během posledních měsíců bojů ve strachu před násilím a projevy msty ze strany slovanského obyvatelstva Polska a Československa, ale především ve strachu před blízcími se oddíly Rudé armády. Část německého obyvatelstva se raději nechala evakuovat nebo prostě uprchla na území Německa. Různé odhady počtu těchto uprchlíků se pohybují mezi 5 milióny a 5 700 tisíc lidí.³⁶

Přitom můžeme rozlišovat, jak správně podotýká F. Ther, jakoby tři fáze tohoto polouprchlictví-polovyhnání: první (od konce r. 1944 do jara r. 1945) představuje evakuaci, již zahájily samy německé úřady, druhá (od března-dubna do července r. 1945) je takzvaný „divoký odsun (vyhnání)“ a třetí (po podepsání Postupimské smlouvy a řady dohod na ni navazujících) je fáze, ve které byly odsuny uzákoněny a získaly relativně civilizovanou podobu³⁷.

Nicméně obecná úroveň „civilizovanosti“ odsunů Němců z Polska, Československa a jiných zemí nebyla příliš vysoká, obzvláště vezmeme-li v úvahu počet lidí, kteří při nich zahynuli. Do nedávné doby byl jako oficiální uznáván natolik obrovský počet jako 2,2 miliónu³⁸. Jak však ukázaly nejnovější výzkumy P. Overmanse, s určitostí lze hovořit přibližně o 400 tis. mrtvých během odsunů³⁹, což je nepochybně i tak závratně vysoké číslo.

Ohledně „civilizované fáze“ odsunu Němců vypracovalo Ředitelství pro válečné zajatce a přesunuté občany Spojenecké kontrolní komise plán a 22. května roku 1945 (v Postupimi) byla podepsána dohoda, podle které se Němci z Polska rozdělují mezi sovětskou (2 mil.

³⁵ Jakuševskij, 1995, s. 49, s odkazem na: Bullock: A. Hitler and Stalin: Paralell Lives. London 1991, s. 913-915. Nicméně ve Východním a Západním Prusku, Danzigu, Pomořanech, Warthelandu a Slezsku zůstalo nejméně 3 mil. neevakuovaných „Reichsdeutsche“ a 0,4 miliónu „Volksdeutsche“.

³⁶ Viz: Ther, 1999, s odkazem na: Schieder T. (Hrsg.) Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ostmitteleuropa. Nabnd I/1-3. Der Vertreibung der Deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neiße. Bonn, 1953-1961; Bd. I/1; Magocsi P. R. Historical Atlas of East Central Europe. Seattle and London, 1993, s. 168.

³⁷ Viz: Ther, 1996, s. 786.

³⁸ Podle oficiálních údajů Federálního statistického úřadu, během odsunů zemřelo 1 618 400 lidí z celkových 2 239 500 obětí civilních obyvatel třetí říše nějakým způsobem postižených deportacemi.

³⁹ Viz: Overmans R. Personelle Verluste der deutschen Bevölkerung durch Flucht und Vertreibung 1994.

lidí) a anglickou (1,5 mil.) zónu a Němci z Československa pak mezi americkou (1 milion 750 tisíc) a sovětskou (750 tisíc) zónu. Mimoto bylo 500 tisíc Němců z Maďarska přiřazeno pod americkou zónu a Němci z Rakouska (150 tisíc osob) měli být přestěhováni do francouzské okupační zóny. Samotné přesídlení mělo být uskutečněno mezi prosincem r. 1945 a srpnem r. 1946.⁴⁰ Konkrétně přesídlování z Polska do anglické zóny začalo v únoru 1946 (na trasách Štětín-Lübeck a Korford-Gelmannstadt), a to velmi intenzivně – 22 vlaků za týden. Angličané ale nebyli schopni takový příval zvládnout, a proto v polovině srpna uzavřeli svou hranici a omezili příjem vlaků na dva za týden a dokonce požádali o pomoc sovětské úřady, které prosili tento příval migrantů dočasně zastavit, protože Poláci nadále a ve stejném tempu posílali na západ transporty vlaků s Němci⁴¹.

Celkově vzato ale realizace tohoto plánu narážela na velké politické a organizační překážky, v důsledku čehož bylo přesídleno kolem 3,5 milionu lidí. Jinými slovy, zamýšlených čísel bylo dosaženo jen o něco více než z poloviny (v americké zóně z 50 %, v sovětské z 52 %, v anglické z 63 %). K 1. říjnu 1947 bylo přesídleno již 5,4 mil. lidí, a co se týče plnění plánu, vedla již sovětská zóna (92,7 %), jež o 5 % předběhla anglickou, následovala americká (72,4 %) a francouzská (5,9 %) zóna. Dále bylo ještě 4,5 milionu Němců přerozděleno mezi zóny podle místa jejich předválečného bydliště⁴².

Podle vzájemné úmluvy Anglie, USA, Francie a SSSR bylo v okupačních zónách, jež měly pod kontrolou, provedeno speciální sčítání německých uprchlíků a přesídlenců. Sčítání zaznamenalo více než 9 milionů přesídlených „Reichsdeutsche“, z nichž většina, kolem 6 milionů 150 tisíc lidí, před válkou žili ve východních regionech Říše, které po válce ztratila: 3,5 mil. v Polsku a 2,5 mil. v Československu.

Tito „Reichsdeutsche“, v důsledku válečných či poválečných událostí násilně odsunuti ze svých předválečných domovů, dostali v Německu status **vyhnanců** (Vertriebenen)⁴³ – na rozdíl od tak zvaných **přistěhovalých** (Zugewanderte), to znamená Němců, kteří na území Říše před válkou nežili: právě k těmto patřilo kolem 500 tis. Němců z Maďarska a 150 tis. z Rakouska. Kolem 400 tis. německých uprchlíků (hlavně z bývalého Československa a

⁴⁰ Viz: Státní archiv Ruské federace, f. 7317, soubor 20, spis 1, l. 56-57.

⁴¹ Viz zápis jednání mezi plukovníkem Brjuchanovem a náčelníkem oddílu Oddělení pro válečné zajatce a přestěhovaných osob v anglické okupační vládě a podplukovníkem Brayem z 10. 09. 1946 (GARF, f. 7317, on. 20, d. 64, l. 98-99).

⁴² Viz: Státní archiv RF, f. 7317, op. 20, d. 1, l. 60-80.

⁴³ Později byl tento status zakotven ve Spolkovém zákoně o vyhnancích (Bundesvertriebenengesetz) z roku 1953.

bývalé Jugoslávie) bylo soustředěno v Rakousku⁴⁴, dále kolem 160 tis. osob v Dánsku a přibližně 40-50 tis. lidí odjelo za oceán.

V okupačních zónách západních zemí se nacházely celkem asi 2/3 německých uprchlíků (kolem 5,94 mil. lidí, z nich 3 mil. v Dolním Sasku). Sčítání lidu SRN, uskutečněné v září roku 1950, zaznamenalo již 14 miliónů 447 tisíc uprchlíků, z nich 8 077 600 emigrantů a 6 369 400 imigrantů⁴⁵, včetně Němců, kteří se přistěhovali ze sovětské okupační zóny. Maximální podíl (asi 33 %) měli v obyvatelstvu spolkové země Šlesvicko-Holštýnsko.

Mezi lety 1944 a 1949 bylo do sovětské okupační zóny Německa přestěhováno kolem 4 miliónů 300 tisíc a do západních okupačních zón, podle údajů za rok 1950, kolem 8 miliónů odsunutých Němců. V prvním případě byl podíl odsunutých ve srovnání s celkovým počtem obyvatel, žijících na daném území, o něco menší než čtvrtina (24,2 %), v druhém případě tento podíl činil 17 %⁴⁶. Později se tato čísla přiblížila, neboť asi 800 tisíc odsunutých se rozmyslilo a rozhodlo se z Východního Německa raději prchat ještě dál, do Západního Německa.⁴⁷

Na území uvolněná v důsledku vyhnání Němců se stěhovali představitelé titulních národů těch zemí, kde tyto národy žily. Někdy se stěhovali dobrovolně, tak jako mnozí obyvatelé středního Polska, kteří přispěchali na uvolněné pozemky po Němcích, častěji však nuceně, jako tomu bylo v případě mnohých Poláků z východních oblastí Polska, anektovaných v r.

⁴⁴ Takto se v červnu roku 1945 ze slovinské provincie Kraňsko v Jugoslávii prováděly masové deportace tak zvaných „kočevských Němců (Gottscheer)“, německých kolonistů, žijících po celé generace na území Jugoslávie, na území rakouské provincie Štýrsko (jež se tehdy nacházela pod sovětskou okupací a vládou). Před okupací Jugoslávie v r. 1941 měli jugoslávské občanství, ale po jejím obsazení dostali automaticky německé (Reichsdeutsche). Tyto deportace byly prováděny Jugoslávci jednostranně a nebyly schváleny ani centrální rakouskou vládou, ani sovětskými okupačními orgány. Rakouská strana protestovala proti porušení suverenity Rakouska a prohlásila, že ani podle občanského ani podle národnostního příznaku kočevští Němci nemají nic společného s Rakouskem a Rakušany. Celkový počet kočevských Němců ve Slovinsku před válkou činil několik desítek tisíc lidí, z nichž, dle stavu k 7. 6. 1945, jich bylo do Štýrska přestěhováno již 1 700 (900 z nich bylo umístěno do tábora Kaiserwald poblíž Wildenu, 500 v Leibnitzu a 300 ve Štýrském Hradci, na městském nádraží). (Viz hlášení vedoucího politického oddílu 57. armády generálmajora Ciněva z 13. 6. 1945 vedoucímu politického vedení 3. Ukrajinského frontu generálporučíku Anošinovi. Ústřední archiv Ministerstva obrany Ruské federace, f. 413, soubor 10389, spis 46, l. 35-37).

⁴⁵ Při tom byli pochopitelně porušeny a promíchány ty společné kulturní a jazykové (dialektové) rysy, které před válkou existovaly na místech vystěhování. Viz: Die Vertrebenen in Deutschland, s. 69-123.

⁴⁶ Ther, 1996, s. 779, s odkazem na: Reichling G. Die Heimatvertriebenen im Spiegel der Statistik. Berlin, 1958, s. 14-15, a také: Reichling G. Die deutschen Vertriebenen in Zahlen: 40 Jahre Eingliederung in der Bundesrepublik Deutschland. Bonn, 1989, s. 30-34.

⁴⁷ Toto číslo spadá do období mezi vznikem obou německých států v r. 1949 a radikálním uzavřením hranic mezi nimi v r. 1961. Těchto 800 tisíc tvořilo přibližně 1/3 celkového počtu uprchlíků z NDR. Viz: Ther, 1996, s. 800, s odkazem na: Heidemeyer, 1993.

1939 a definitivně připojených ke SSSR po válce, ale také v případě části Ukrajinců pocházejících taktéž z východního Polska.

Jak trefně podotkl F. Ther, určitou ironií historie je, že právě ty, kteří opouštěli své domovy v důsledku **opce** (tj. v důsledku výměny území a obyvatelstva), nazývala sovětská i polská propaganda „repatrianty“, to znamená lidmi, navracejícími se do vlastí⁴⁸. Samotné opce přitom měly povahu nikoliv dobrovolně-civilizovanou, nýbrž v sovětském stylu násilně ponižující.⁴⁹

Byla to ostatně společná sovětsko-polská akce: SSSR se zbavoval podezřelých cizinců, Polsko jimi osídlovalo své nové západní hranice a oblasti, čerstvě očištěné od Němců, aby si je nadobro podrželo. „Společnost“ této akce však nebránila staršímu partnerovi několikrát ponížit mladšího. Původně se totiž smlouvy o repatriaci uzavíraly – jménem Polska – Polským výborem národního osvobození (s demonstrativním ignorováním polské exilové vlády!) nikoliv se SSSR, nýbrž s jeho jednotlivými republikami: 6. září roku 1944 s Ukrajinskou SSR, 22. září 1944 s Litevskou SSR atd.; a teprve 6. července 1945, když byli „formality“ kolem statusu Polska setřeseny, byla příslušná rámcová smlouva uzavřena také se SSSR jako celkem.⁵⁰

Podle stavu k 31. říjnu roku 1946 se ze SSSR do Polska přestěhovalo téměř 1 100 tisíc lidí (z nich 789 982 lidí z ukrajinského území, 231 152 z Běloruska a 69 724 z Litvy). Z Polska do SSSR se přestěhovalo kolem 515 tis. osob (z toho 482 109 osob na Ukrajinu, 35 961 do Běloruska a 14 tisíc do Litvy).⁵¹ Málokdo z „repatriantů do SSSR“ odjížděl dobrovolně: jejich přesídlení se neslo ve znamení nejlepších „sovětských tradic“ a jen v jeho průběhu zahynulo, dle některých údajů, až 4 tisíce osob. Nicméně nehledě na nátlak polských úřadů, na jaře 1947 asi 150 tis. Ukrajinců stále ještě zůstávalo v Polsku: prakticky všichni pak byli vystěhováni mezi 20. dubnem a 31. červencem roku 1947, ale již ne na východ, do SSSR, ale na západ, na nová polská území. Tato operace pod krycím názvem „Akce Visla“ nebyla

⁴⁸ Viz: Ther, 1996, s. 782-783.

⁴⁹ Nehledě na to jim ale zpravidla byla zajištěna doprava a měli povoleno si s sebou vzít nejvýše 2 tuny domácích potřeb a jiného nákladu, zatímco Němci, do jejichž domů se stěhovali, se nejčastěji museli dopravovat pěšky s nejméně jedním zavazadlem na osobu (Ther, 1996, s. 786).

⁵⁰ Viz: Ther, 1996, s. 785-786 a Ther, 1997, s. 514-515, s odkazy na místa, kde jsou tyto smlouvy uchovávány v Polsku: Archiv nových aktů, Varšava (Archivum Akt Nowych, neboli AAN), fond Generální přidělené vlády republiky Polsko pro otázky repatriace (Generalny Pelnomocnik Rzadu RP do Spraw Repatriacji, sygn. 1, p. 16-21, 28-31 aj.). Přesné datum smlouvy s BSSR F. Ther neuvádí, ale nejspíš se blíží nebo je identické datu smlouvy s USSR. Texty těchto smluv nebyly vydány tiskem.

⁵¹ Státní archiv RF, f. 9401, op. 2, d. 139, l. 299-303. Viz také: Ther, 1999, s odkazem na: GASPI, f. 17, op. 121, d. 545, l. 47-51.

v podstatě ničím jiným než „etnickým vyčištěním“ území podél polských východních hranic.⁵²

V důsledku toho etnická homogenizace obyvatelstva východoevropských zemí ještě na jaře roku 1945 neobyčejně vzrostla. Stejným směrem se ale ubírala i politika takových států, jako bylo Polsko či Československo: v etnické homogenizaci ve prospěch titulních národů viděly tyto státy svou nejbezpečnější budoucnost. Již k roku 1948 úroveň této homogenizace (podíl titulních národů) v těchto zemích činila asi 94-95 %, oproti přibližně 67 % v roce 1938.

Poněkud odlišnou politickou vizi oproti Polsku a Československu měla první poválečná vláda v Maďarsku, ale fakticky byla i ona nucena jednat ve stejném duchu: sovětské okupační úřady ji donutily k deportaci půlmiliónové německé populace, a pouze jugoslávská varianta homogenizace byla od počátku zkomplikována jugoslávským federalismem, v jehož nitru se rýsovala jasně patrná srbská dominance.

Je zajímavé, že Československo ze svého území vysídlovalo nejen Němce, ale také Maďary. 89 660 Maďarů, především z Bratislavy a dalších slovenských měst, bylo vystěhováno do Maďarska mezi lety 1945-1948, v téže době bylo na Slovensko z Maďarska přestěhováno 73 273 Slováků⁵³. K něčemu podobnému docházelo i podél hranic mezi Jugoslávií a Itálií (Istrie) a Jugoslávií a Maďarskem (Vojvodina): v druhém jmenovaném případě činil objem vzájemných migrací „pouze“ asi 40 tis. osob.⁵⁴ V tomto smyslu se jako pochopitelnější jeví i politika Polska vůči přeživším Židům na jeho území: Polsko neudělalo prakticky nic, aby zamezilo antisemitským náladám a akcím (které v řadě případů, jako například v Kielcích, přecházely v pogromy), což přispělo k rychlému odlivu zbytku židovského obyvatelstva ze země.

Ve výsledku pak přesídlené osoby židovské národnosti postupně opouštěly východoevropské země, a pokud se jim nedařilo dostat se do Palestiny, soustřeďovaly se především v západních okupačních zónách Německa (během roku 1946 počet židovských obyvatel v nich stoupl z 50 na 185 tis. osob) a Rakouska (45 tis. na konci roku 1946), ale

⁵² Ther, 1999, s odkazem na: Chojnowska A. «Operacja Wysła» (przesiedlenie ludności ukraińskiej na ziemię zachodnie i polnocne w 1947 r.) // *Zeszyty Historyczne*. 1992. No. 102. P. 3–102.

⁵³ Viz.: Ther, 1999, s odkazy na: Sutaj S. Maďarská menšina na Slovensku v letech 1945–1948. Bratislava, 1993, s. 138, 139.

⁵⁴ Magocsi, 1993, s. 168.

také v Itálii (20 tis.).⁵⁵ Část z nich se v těchto zemích usadila, část se časem přestěhovala do USA, Anglie či jiných zemí, avšak většina z nich se dočkala doby, kdy byla možná emigrace do Palestiny či repatriace do později vzniklého Státu Izrael.

Shrneme-li právě popsanou historii nucených migrací, můžeme vyslovit opatrný předpoklad, že v globálně historickém měřítku byli právě Židé etnikem, které bylo deportacemi nejvíce postiženo. Ve 20. století byla jejich reputace „štvanců“ opět, a to neskonalé hrůzným způsobem, potvrzena.

Mezi národy, které vytrpěly masové deportace ne v jedné, nýbrž dvou či několika zemích, patřili Němci, Poláci, Řekové, Korejci, ale také Rusové, Ukrajinci a Bělorusové, kteří tvořili základ „kulackého vyhnanství“ i nuceného pracovního nasazení východních dělníků (tzv. Ostarbeiterů).

⁵⁵ Lavski H. Displaced Persons, Jewish // Encyclopedia of the Holocaust. Vol. 1. New York, 1990. P. 377.

2 ANALÝZA ORIGINÁLU

V následující části bude provedena překladatelská analýza výchozího textu pro překlad. V analýze vycházím z modelu Christiane Nordové, přihlížím ale také ke kategoriím používaným v české stylistice (Čechová, 2008).

2.1 VNĚTEXTOVÉ FAKTORY

2.1.1 Text a jeho původ

Pro překlad byla vybrána kapitola *Принудительные миграции и Вторая мировая война*, která tvoří součást oddílu s názvem *Принудительные миграции: предыстория и классификация* z knihy *Не по своей воле: История и география принудительных миграций в СССР*. Kapitola se zabývá v první řadě migracemi německého a židovského obyvatelstva Evropy během druhé světové války a po ní. Kniha byla nakladatelstvím O. G. I. vydána poprvé v roce 2001 a její text je založen na doktorské disertační práci Pavla Poljana s názvem *География принудительных миграций*, kterou autor obhájil v roce 1998 a pro knižní vydání zásadně upravil a přepracoval.

2.1.2 Vysílatel a autor

Autorem vybrané kapitoly, jakož i celého původního textu, je Pavel Markovič Poljan (narozen r. 1952), ruský geograf, demograf, historik a filolog, známý svými vědeckými pracemi o nucených migracích a totálně nasazených pracovnících z východní Evropy v nacistickém Německu. Je spolupracovníkem Institutu geografie při Ruské akademii věd a autorem přibližně 300 vědeckých a popularizačních publikací. Zabývá se také publicistikou a píše studie z oboru filologie.

Kniha *Не по своей воле: История и география принудительных миграций в СССР* byla vydána *Съединённым гуманитарным издательством O. G. I.* ve spolupráci s organizací *Memorial*, společenstvím nezávislých mezinárodních neziskových organizací, jež vyvíjí výzkumnou, vzdělávací a lidskoprávní činnost. Úkolem této organizace je především historický výzkum politických represí v Sovětském svazu a pomoc obětem minulých, ale také současných politických represí. *Memorial* se ve svých projektech a prostřednictvím prací, které vydává, zabývá tématy stalinského teroru, nucené práce, pracovními tábory gulagu, politickými vězni a právě tématem (často etnicky motivovaných) nucených migrací, jež dosáhly svého vrcholu v době vlády J. V. Stalina. Práce společenství *Memorial* se soustřeďuje zejména na

aspekt vzdělávání a osvěty široké veřejnosti, proto je mnoho vědeckých a vědecko-populárních prací (včetně té, z níž pochází náš vybraný přeložený úryvek) volně dostupných na oficiálních internetových stránkách této organizace. Kniha byla nakladatelstvím O. G. I. vydána poprvé v roce 2001.

2.1.3 Adresát

Text je možné jednoznačně hodnotit jako odborný. S tím také souvisí zaměření na cílového čtenáře, kterým ovšem, dle mého soudu, může být jak odborná, tak laická veřejnost se zájmem o historii a dané téma. Jedná se o téma poměrně specifické, na pomezí historie, geografie, demografie a mezinárodního práva. Odborný ráz textu je podtržen důslednými citacemi, rozsáhlým poznámkovým aparátem přímo uvnitř textu a místy strohou faktografií. Tyto akademické rysy jsou ovšem na druhé straně prokládány mnohdy velmi živým jazykem, subjektivizovanými výroky a některými prvky připomínajícími publicistický styl. O posledním svědčí například samotný název knihy, který je možné přeložit například jako *Proti své vůli*. Zde je patrná snaha o atraktivitu, jde o název symbolizující, běžný v beletrii nebo právě v publicistice. Odborná terminologie také není užívána v takové míře, aby neobornému čtenáři znesnadňovala či dokonce znemožňovala porozumění. Vzhledem k těmto skutečnostem a také z toho důvodu, že kniha byla kompletně zveřejněna na internetu zmíněnou organizací *Memorial*, se domnívám, že kniha není určena pouze úzkému kruhu specialistů z oboru geografie či historie, nýbrž jde o knihu určenou každému zájemci o dané téma, popřípadě mírně poučené veřejnosti. Od čtenáře se snad očekává pouze základní orientace v kontextu historie druhé světové války a znalosti geografie Evropy. V textu se totiž objevuje poměrně velké množství toponym a nejrůznějších zkratk, jejichž seznam je ovšem možné najít na konci knihy, případně jsou rozepsány přímo v textu či v poznámkách pod čarou. Vedle poučeného zájemce o nedávnou historii Evropy si tudíž lze jako cílového čtenáře představit například studenta historie či politologie a mezinárodních vztahů, stejně jako například příbuzné či potomky obětí deportací v Sovětském svazu a za jeho hranicemi, kteří mají o toto téma přirozený zájem a chtějí pochopit historické události v širší perspektivě. Primárním čtenářem překládaného úryvku je, vzhledem k jazyku originálu i mírné místní a kulturní vázanosti, čtenář ruskojazyčný, nicméně ve vybraném úryvku se tato vázanost projevuje jen nepatrně, jde o téma spíše mezinárodní, a proto se zde více objevují prvky vázanosti časové, jako jsou kupříkladu názvy již neexistujících institucí či územních jednotek. Rozdíly v presupozicích mezi ruským a českým čtenářem tudíž nejsou příliš významné.

2.1.4 Funkce

Naprostu převažující funkcí textu je funkce informativní, popřípadě odborněsdělná. Text chce čtenáře o dané problematice informovat, poučit, zároveň ale lze na několika místech překládaného textu zpozorovat funkci apelativní, autor dává najevo určitý postoj k popisovaným událostem či jej upozorňuje na intenzitu a masovost přesunů obyvatelstva, a to různými prostředky, například interpunkcí: *Таких масштабов и за столь краткие сроки человечество еще не знало!* (O, s. 31); *Не случайно первый региональный орган был открыт уже 12 октября (!) в Готенхафене* (O, s. 33), ale také verbálními prostředky, jako jsou například hodnotící adjektiva či adverbia: *Применительно к немецкому населению, проживавшему вне пределов Рейха (так называемые «фольксдойче»), гитлеровское государство строило — и упорно претворяло в жизнь! — весьма масштабные и претенциозные переселенческие планы* (O, s. 32); *...с определенностью можно говорить примерно о 400 тыс. погибших во время изгнания, что и так, бесспорно, является потрясающей воображение цифрой* (O, s. 41); *В XX веке их репутация «гонимых» в очередной раз — и беспримерно страшным образом — была подтверждена* (O, s. 45).“

Funkce expresivní je patrná v pasážích, vyjadřujících ironii či postoj autora k předkládané informaci: *...включая 70 тыс. эльзасцев, бежавших в 1940 году от германской аннексии и не слишком домогавшихся боевой славы в униформе вермахта* (O, s. 31); *Именно Германия как никакая другая страна была главным «соперником» Советского Союза на ниве принудительных миграций* (O, s. 32).

2.1.5 Čas, místo a médium

Kniha poprvé vyšla v roce 2001 v nakladatelství O. G. I. Text monografie je založen na doktorské disertaci autora, kterou autor obhájil v roce 1998, avšak oproti této je novější text podstatně přepracován, některé kapitoly byly vypuštěny, jiné naopak rozšířeny. Organizace Memorial kompletní text monografie uveřejnila na svých internetových stránkách, kde je volně přístupný online (viz bibliografie). Současně je možné si text volně stáhnout z internetových stránek elektronického bulletinu *Демоскоп Weekly* (viz bibliografie na konci práce).

Text je tedy možné považovat za současný, nicméně projevuje se v něm časová i místní vázanost, která vyplývá z historického charakteru tématu a je patrná především v názvech historických institucí a (často zaniklých) územních správních jednotek.

2.2 VNITROTEXTOVÉ FAKTORY

2.2.1 Název

Jiří Levý ve svém Umění překladu rozděluje název díla na dva typy: název popisný, jež přímo uvádí téma díla, a název symbolizující, jež vyjadřuje téma či atmosféru díla zkratkou, často metaforicky, prostřednictvím typizujícího symbolu (Levý: 1998, s. 153-155). V našem případě jsou v názvu knihy zastoupeny oba typy názvu, kdy hlavní název je symbolizující (*He no svoej volje*), a podnázev je představen titulem popisným, který přímo prozrazuje hlavní téma monografie (*История и география принудительных миграций*). Domnívám se, že symbolizující název byl zvolen jednak kvůli vyšší atraktivitě knihy pro širokou veřejnost, zároveň dobře podtrhuje emotivní složku celého tématu. V souladu s tímto záměrem je celý název možné přeložit jako *Proti své vůli: Historie a geografie nucených migrací v SSSR*. Název přeložené kapitoly je popisný, neboť uvádí téma celé kapitoly a překládám jej jako: *Nucené migrace a druhá světová válka*.

2.2.2 Téma a obsah

Tématem zkoumaného textu jsou migrace a přesuny obyvatelstva během období druhé světové války a krátce po ní. Zvláštní pozornost je přitom zaměřena na migrační politiku nacistické třetí říše ve vztahu k německému a židovskému obyvatelstvu Evropy. Autor se krátce zmiňuje i o migracích a deportacích v takových oblastech, jako Španělsko, Francie a dokonce USA a Japonsko, centrem jeho zájmu v této kapitole jsou však oblasti střední, východní a jihovýchodní Evropy, odkud nacisté stěhovali obyvatelstvo německého původu do tzv. třetí říše a které zároveň naopak osidlovali říšskými Němci. Důležitým tématem jsou také vzájemné mezinárodní dohody o výměně německého obyvatelstva z SSSR do nacistického Německa. Ve zkoumaném textu je také nastíněna přesídlovací a vyhlazovací politika, kterou nacisté namířili proti židovskému obyvatelstvu. Všechny tyto přesuny, stejně jako poválečné odsuny a vyhánění Němců pořádně zamíchaly etnickým složením obyvatelstva v těchto oblastech Evropy.

Z uvedeného nástinu obsahu textu vyplývá, že zkoumání daného tématu muselo probíhat značně interdisciplinárně, tematicky je text, jakož i celá monografie, na pomezí historie,

historické geografie, sociologie, etnografie či politologie a mezinárodních vztahů. To se také odráží na používané terminologii, kterou se budu blíže zabírat v příštích kapitolách.

Co se týče kompozice, je text z horizontálního hlediska členěn pouze do odstavců a poznámek pod čarou, které jsou místy dosti rozsáhlé. Z hlediska vertikálního je podstatné zejména časté užívání tučného písma pro důležité a zásadní pojmy.

2.2.3 Styl

Text jednoznačně naplňuje požadavky odborného stylu. Obsahuje velké množství odborných informací, je velmi věcný a jeho autor usiluje o přesné, objektivní a precizní zprostředkování informací o historických událostech, svá tvrzení dokládá citacemi a odkazy na práce jiných odborníků. Jak jsem již uvedl, text celé práce je založen na doktorské disertaci, v zásadě se tedy jedná o vědeckou monografii pojednávající o poměrně úzce vymezeném tématu. O tomto svědčí mimo jiné již zmíněný rozsáhlý poznámkový aparát, časté citování a nasycenost informacemi, zejména kvantitativního charakteru, snaha o vědecký přínos, o zprostředkování nových informací a jejich novou interpretaci. Oproti původní disertaci však tato monografie byla, podle slov samotného autora, pro potřeby publikace přepracována, pozměněna, a tyto změny se zřejmě projeví i ve vztahu k adresátovi, kterým se měla stát široká veřejnost. V textu je tedy patrná mírná snaha o popularizaci odborného tématu a záměrné působení na adresáta. Z hlediska diferenciací funkčního stylu odborného se hovoří o stylu populárně naučném či popularizačním (Hoffmannová: 2012, s. 151). Čechová (2008: s. 224) o tomto stylu říká, že jeho komunikáty se více obracejí k zájemci, který má jen nevelké poznatky z oboru, a tomu se podřizuje jak výběr faktů, tak i forma zpracování, která se beletrizuje a jednotlivé projevy pak mají blíže k publicistice nebo krásné literatuře. Dále je podle Čechové pro jazykovou výstavbu těchto textů typické omezení terminologie na nezbytnou míru a například také hovorovější vyjadřování. Této definici nicméně náš text odpovídá jen částečně, lze říci, že popularizace se projevuje pouze místy, a to tam, kde osoba autora vystupuje výrazněji do popředí a snaží se působit na příjemce tak, že vnáší do vědeckého textu určitou emocionalitu či ironii. Jde například o prvky, jež komentují či nějakým způsobem hodnotí předkládaná fakta: *Таких масштабов и за столь краткие сроки человечество еще не знало!* (O, s. 31); *Применительно к немецкому населению, проживавшему вне пределов Рейха (так называемые «фольксдойче»), гитлеровское государство строило – и упорно претворяло в жизнь! – весьма масштабные и претенциозные*

переселенческие планы (О, s. 32); *Интересно, что в качестве альтернативы Люблину одно время обсуждался ни много ни мало... – остров Мадагаскар!* (О, s. 38, pozn. 47); *Послевоенной же судьбе этнических немцев не позавидуешь...* (О, s. 41); *...с определенностью можно говорить примерно о 400 тыс. погибших во время изгнания, что и так, бесспорно, является потрясающей воображение цифрой* (О, s. 41); *...контуры которого прояснились на зловещей конференции в Ваннзее...* (О, s. 37). Za další rys této popularizace pak můžeme považovat také snahu o grafickou přehlednost, konkrétně tučně vyznačené výrazy, které jsou považovány za důležité, čtenář se tak snadněji v dané problematice orientuje.

Jako základní stylový postup se v textu uplatňuje postup informativní, neboli oznamovací, zejména v těch pasážích, kdy se autor soustřeďuje na přesné počty přesídlených osob a předkládá fakta prostřednictvím prostých výčtů. V některých pasážích ovšem můžeme zpozorovat také stylový postup výkladový, například tam, kde jsou osvětlovány jednotlivé termíny či kde je čtenář uváděn do vnitřních souvislostí sdělovaných faktů.

2.2.4 Lexikum

Text je v souladu s normami odborného stylu psán spisovnou ruštinou. Naprosto převažuje neutrální slovní zásoba s několika málo odchylkami (viz také 2.1.4 Funkce). Jako v každém odborném textu se i v tomto objevuje odborná terminologie, konkrétně z oblasti historie, geografie, mezinárodního práva a migrační problematiky: *геноцид, этнос, титульные народы, репатриация, репатрианты, оптация* ad. Některé termíny, zejména vlastní, autorské, jsou odděleny uvozovkami: *Только в СССР под понятие «принудительные миграции» подпадало около 15 млн. чел.* (О, s. 32); *Эта операция, получившая название «Акция Висла», по сути была не чем иным, как «этнической зачисткой» вдоль восточных границ Польши...* (О, s. 44); *«Тотальная депортация», наряду с созданием системы гетто и лагерей смерти, была важнейшей составной частью нацистского плана «окончательного решения» еврейского вопроса...* (О, s. 37). Většina terminologizovaných výrazů pocházejících z nacistické ideologie je taktéž označena uvozovkami, tímto způsobem dává autor najevo jistý odstup a ironii, mimo předchozí příklad také: *Не следует упускать из виду и тех, чьи «расовые дела» еще находились на разных стадиях рассмотрения...* (О, s. 35); *Эта репатриация носила строго этнический характер: ни славяне, ни евреи, – даже если они были членами «арийских» семей, – под ее действие не подпадали...* (О, s. 33). Jindy poukazuje na

příslušnost daných výrazů do jiného jazykového systému, na příklad v takových případech, jako jsou v textu často používané německé výrazy «*фольксдойче*» a «*рейхсдойче*», které autor ponechává v původním znění, ovšem v ruské transkripci, a v textu tudíž vystupují jako nesklonná substantiva.

Velmi důležitou roli vedle odborné terminologie v daném textu hrají nejrůznější toponyma, antroponyma, jména obyvatelská a také názvy historických institucí, jak již bylo zmíněno. Zde existují mezi ruštinou a češtinou četné rozdíly, kterým se budu věnovat v další části práce, týkající se překladatelských problémů.

Kromě neutrálního lexika je v textu možno nalézt několik výskytů stylově příznakových prostředků, které oživují jazyk textu a činí jej atraktivnějším pro čtenáře, ukazují na popularizační snahu autora (viz také 2.1.4 Funkce a 2.2.3 Styl). Vedle neutrálního lexika a terminologie z různých oborů se v textu vyskytují lexikální prostředky mírně expresivní či hovorové: *Так что зловеющая связь переселенческих игрищ теоретизирующего национал-социализма с практикой Холокоста – на самой поверхности* (O, s. 36); *Впрочем, это была совместная советско-польская акция: СССР освобождался от подозрительных чужаков...* (O, s. 44).

Lexikální pestrost a „živost“ textu zajišťují i různá obrazná či frazeologická vyjádření: *Не следует упускать из виду и тех, чьи «расовые дела» еще находились на разных стадиях рассмотрения...* (O, s. 35); *После оккупации Польши в сентябре 1939 года нацисты «наверстали упущенное», и с лихвой* (O, s. 38); běžná jsou i obrazná vyjádření, například personifikace: *Но ни с чем не сравнимый бум депортаций принесла Вторая мировая война и связанные с ней события. Она «привнесла» в понятие принудительных миграций много нового и трагического* (O, s. 31); *...оба противоборствующих лагеря самым решительным образом «обогатили» соответствующий исторический опыт* (O, s. 31); *Именно Германия как никакая другая страна была главным «соперником» Советского Союза на ниве принудительных миграций* (O, s. 32) ad.

Jistá kulturní vázanost výchozího textu se projevuje v uvádění číselných údajů ve formě desetinného čísla, jako: *49,8 тыс. корейских рабочих* (O, s. 39). Pro české texty není tato číselná podoba příliš typická, v českém překladu bude zapotřebí tyto číselné údaje uvádět bez desetinné čárky.

2.2.5 Syntax

Po syntaktické stránce není text nijak zvlášť složitý, poměrně časté jsou prosté faktografické výčty. Jako v každém odborném textu na komplexní téma nalezneme i v tomto textu dlouhá souvětí a vsuvky, souvětí jsou ale většinou souřadná a logicky strukturovaná, takže není těžké se v nich orientovat. Relativně časté jsou ovšem různé polovětné konstrukce, často tvořené konstrukcemi s přídavnými jmény slovesnými obou vidů, a to jak v aktivu, tak v pasivu: *Двумя народами, пользовавшимися усиленным и особенным вниманием нацистов, были немцы и евреи* (O, s. 32); *Для начала же предстояло зачистить и освоить своеобразные «коридоры», разделяющие немецкие очаги расселения...* (O, s. 36); *Например, согласно плану генерал-комиссара К. фон Готберга, казаки, вынужденные, вслед за отступающим вермахтом, оставить свои родные станицы на Дону и на Кубани,...* (O, s. 37); *С началом реализации программы по физическому истреблению евреев и открытием лагерей смерти их депортации, распространившиеся теперь и на население многочисленных гетто, приобрели предельно зловецкий оттенок – на tomto příkladu vidíme další v ruštině rozšířený jev jazykové ekonomie, jež také přispívá k velké kondenzovanosti a nominálnosti stylu výchozího textu, a sice rozvitý neshodný přívlastek vyjádřený pomocí předložky „по“* (O, s. 38); *Переселялись иногда добровольно, как многие жители Центральной Польши, поспешившие на освободившиеся немецкие угодья, но чаще принудительно* (O, s. 43); *Эта операция, получившая кодовое название «Акция Висла», по сути была не чем иным, как «этнической зачисткой» вдоль восточных границ Польши* (O, s. 44).

Tyto polovětné konstrukce velkou měrou přispívají k tomu, že je výchozí text možné charakterizovat jako výrazně nominální, což je obecně pro odborné texty typické, oproti českým textům je však tato tendence v ruských odborných textech silnější. Pouze výskytů různých přídavných jmen slovesných je v překládaném výchozím textu možné nalézt celkem přes 60. V češtině je často nutné nominální polovětné konstrukce vyjádřit jiným způsobem, nejčastěji pomocí vztažných vedlejších vět.

Na rozdíl od češtiny jsou v ruských písemných textech stále běžné přechodníky, i v našem textu je jejich četnost nezanedbatelná: *Уже давно начав со второго (аннексия Австрии и Судетской области), не забывали и о первом* (O, s. 32); *...она выселила около 100 тыс. румын, 300 тыс. сербов и 100 тыс. греков, переселив на их место 125 тыс. болгар* (O, s. 39); *В последствии эти показатели сблизилась, поскольку около 800*

тыс. чел. изгнанных из Восточной Германии, осмотревшись, сочли за благо бежать еще дальше – в Западную Германию (О, s. 43); Обобщая предысторию принудительных миграций, выскажем осторожное предположение, что в глобально-историческом плане наиболее пострадавшим от депортаций этносом были евреи (О, s. 45).

Jevem, který v češtině zcela chybí, a nelze ho tedy v cílovém jazyce zachovat, je tzv. obmykání: *Первым мощным толчком послужила охваченная гражданской войной Испания (О, s. 31); ...31 октября истекал установленный польским правительством срок обмена ими польских паспортов (О, s. 38); Польша заселяла ими свои новые, только что очищенные от немцев западные границы и земли, чтобы навечно закрепить их за собой (О, s. 44).*

2.2.6 Neverbální prvky a suprasegmentální znaky

Pod pojem neverbální prvky Nordová (1991: s. 108) zahrnuje všechny nelingvistické prvky objevující se v mluvené i psané komunikaci. V psaném textu to tedy jsou veškeré komplementární prvky grafické (ilustrace, typy a velikost písma atd.) Mezi ně patří i suprasegmentální znaky, které naznačují „intonaci“ textu a pauzy (interpunkce, kurzíva apod.)

Již byla zmíněna důležitá úloha interpunkce, zejména uvozovek, jež mají význam citační, ironizující, či vyčleňují neobvyklé výrazy jako cizí slova a autorské termíny, a dále vykřičníku, který zpravidla upozorňuje na závažnost či absurditu informace (viz 2.2.3 Styl a 2.1.4 Funkce). Důležité a zásadní informace jsou v textu vyznačeny tučně, což čtenáři usnadňuje orientaci v textu.

3 PŘEKLADATELSKÁ KONCEPCE

Čeští i slovenští teoretikové překladu upozorňují na nutnost jednotného postupu při řešení překladatelských problémů. Tak například Jiří Levý ve svém *Umění překladu* píše: „V překladatelství je snad více než kde jinde nutná jednotná koncepce, tj. pevný názor na dílo a jednotný základní přístup k němu“ (Levý: 1998, s. 97). Svůj překlad jsem koncipoval jako kapitolu z českého vydání monografie *He no svoeï vole: История и география принудительных миграций в СССР*. Vycházím tedy z toho, že modelová komunikační situace překladu by byla podobná jako komunikační situace originálu. Překlad této monografie by byl dle mého názoru v českém prostředí velmi přínosný, neboť podobně komplexní a úzce zaměřená monografie na dané téma v češtině dosud nevyšla, stejně jako žádná jiná kniha Pavla Poljana. Vzhledem k poměrně velké kontextové zapojenosti dané kapitoly by nejspíš její publikace například ve formě samostatného článku v odborném historickém časopise byla obtížnější, nicméně s drobnými pragmatickými úpravami, kterých jsem se v překladu několikrát úmyslně dopustil, si ji eventuálně lze představit jako součást podobně tematicky zaměřeného čísla některého z českých odborných časopisů z oboru historie, například jako článek v překladové rubrice Horizont českého časopisu *Soudobé dějiny*, jenž je vydáván Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR a jenž je profilován jako odborný časopis o evropských a československých dějinách 20. století, mající ambici oslovit nejen profesionální historiky a příbuzné odborníky nebo učitele dějepisu, ale také zaujmout širší veřejnost.

Modelovým čtenářem by tedy mohl být, podobně jako u výchozího textu, zástupce z řad poučené veřejnosti, tedy čtenář se zájmem o evropské moderní dějiny, pro kterého je téma nové či o něm nemá hluboké znalosti, ale také zástupce odborné veřejnosti z oboru historie, historické geografie a spřízněných oborů, který v textu jistě taktéž najde mnoho nových a zajímavých informací.

Jako koncepce překladu je zvolen odborný text v podobné komunikační situaci jako text výchozí, proto je třeba zachovat dominující informativní funkci textu stejně jako sekundární, vedlejší, funkce textu, tedy funkci expresivní a apelativní.

3.1 Metoda překladu

Anton Popovič (1975: s. 48) zdůrazňuje, že překlad není jen čirá záměna jazyka, ale funkční záměna jednotlivých prvků. Funkční hledisko při překladu prosazuje ve svých pracích také

Jiří Levý, s odkazem na československé strukturalisty, jde tedy o obecně přijímaný názor v současné české i slovenské translatologii (Levý: 1998, s. 26-27). I mým cílem tedy bylo vytvořit text funkčně ekvivalentní výchozímu textu. S ohledem na odborný styl textu a jeho převažující informativní funkci je mou převažující metodou metoda věrná neboli doslovná (Levý: 1998, s. 89). Nicméně v dílčích případech je někdy nutné přistoupit k metodě volné neboli adaptační (Levý: tamtéž), a to tam, kde se jedná o převod estetické kvality nebo obraznosti, například frazémů, nebo v případech těsně vázaných na jazykové a kulturní prostředí originálu, kdy v cílovém jazyce neexistuje jednoznačný ekvivalent. Děje se tak i s ohledem na cílového čtenáře, který očekává stylové konvence zažité v jeho kultuře, zároveň je ale důležité zachovat v překladu jedinečné prvky originálu, jako jsou místní jména, názvy atd.

Jako paralelní texty k načerpání znalosti terminologie a stylových konvencí bylo použito článků z časopisu *Soudobé dějiny* a z odborných historických knih, uvedených v sekundární literatuře na konci práce.

4 VYBRANÉ PŘEKLADATELSKÉ PROBLÉMY

Tato kapitola obsahuje typologii vybraných překladatelských problémů a jejich řešení. Při překladu daného odborného textu se většinou nevyskytovaly výrazné potíže na rovině gramatické či stylistické, nýbrž na rovině lexikální a pragmatické, spojené s rozdíly mezi výchozí a cílovou kulturou. Uvádím-li v textu ukázky z výchozího i cílového textu, označuji v závorkách výchozí, originální text jako „O“, text cílový, překladový pak jako „P“.

4.1 Rovina lexikální

Na lexikální rovině se jako problematický jevil zejména překlad terminologie, dále také topografické názvy (a jejich transkripce) a názvy institucí, jež bylo třeba dohledávat v odborné literatuře, a v neposlední řadě také převod některých kulturně vázaných výrazů.

4.1.1 Terminologie

Jak autor sám zmiňuje v úvodní části své práce, v rámci tématu, kterému se publikace věnuje, neexistuje jednotná, ustálená terminologie (Poljan: 2001, s. 11). V úvodní kapitole tedy shrnuje a definuje některé termíny z oblasti migrační a deportační politiky, které dále užívá v celé práci, jako například „этническая зачистка“, „принудительные миграции“ či „тотальные депортации“. Zatímco však termíny „принудительные миграции“ a „тотальные депортации“ je možné zcela v souladu se sémantikou i pragmatikou výrazu do češtiny věrně přeložit jako „nucené migrace“ (termín, který autor používá naprosto synonymně s termínem „deportace“), nad termínem „этническая зачистка“ bylo třeba se pozastavit, neboť jak autor v úvodu knihy uvádí, v knize je záměrně tento termín odlišován od pojmu „этническая чистка“, který se dle autora vžil v devadesátých letech v souvislosti s národnostními konflikty v bývalé Jugoslávii a který nemá zcela jednoznačný význam, navíc některé deportace, které jsou v práci nazývány právě jako „зачистки“, neměly čistě etnický charakter (Poljan: 2001, s. 12). Konzultované terminologické slovníky (překladové i výkladové) termín „этническая зачистка“ také vůbec neobsahují, jde tedy nejspíš o autorský termín, autorský neologismus, což se projevuje i použitím uvozovek. V češtině tedy bylo nutné najít jiný ekvivalent než „etnická čistka“, byť třeba neobvyklý. S ohledem na věcný význam tohoto výrazu a na kontext, ve kterém se daný termín objevuje, jsem nakonec zvolil variantu „etnické vyčištění“.

Pozastavit se bylo nutné také nad v ruském prostředí běžným termínem „титульный народ“. Ruské odborné slovníky tento termín (nebo také variantu „титульная нация“) obvykle definují jako část obyvatelstva, jejíž národnost určuje oficiální název státu a je zpravidla v tomto státě sociálně dominantní (Kožemjakina: 2006). Podobný termín v českém prostředí, jak se zdá, běžný není, nepodařilo se mi jej dohledat v žádném slovníku ani odborné příručce, nicméně dle údajů v ČNK existují výskyty tohoto termínu v českém tisku, a to zejména v textech tematicky spjatých s postsovětským prostorem. Pro zajištění věrnosti překladu jsem se nakonec rozhodl pro doslovný kalk „titulní národ“ s přesvědčením, že pro českého čtenáře nebude porozumění tomuto termínu představovat žádný výrazný problém, a zároveň nedojde k významovému zkreslení, jak by tomu mohlo být, pokud bych termín přeložil např. obecnějším výrazem „většinový národ“, který se sice užívá, ovšem významově danému výrazu tak docela neodpovídá.

Dalším problémem byl v českém prostředí politicky zatížený termín „изгнание немцев“. V české literatuře se totiž zpravidla uvádí výraz „odsun“ (a to i pro odsuny z Maďarska a Polska), v německé literatuře zase výraz „Vertreibung“, který znamená „vyhnání“. S ohledem na konvenci české historiografie tedy převádím jako „odsun“ tam, kde se nejedná o německé zákonodárství a kde jde o obecný výklad o různých fázích transferů německého obyvatelstva po druhé světové válce: *Тем не менее общий уровень «цивилизованности» изгнания немцев из Польши, Чехословакии и других стран был не слишком высоким, особенно если вспомнить цифры погибших при этом людей. До недавнего времени в качестве официальной признавалась столь колоссальная цифра, как 2,2 млн. чел. Но, как показали новейшие исследования Р. Оверманса, с определенностью можно говорить примерно о 400 тыс. погибших во время изгнания* (O, s. 41) – *Nicméně obecná úroveň „civilizovanosti“ odsunů Němců z Polska, Československa a jiných zemí nebyla příliš vysoká, obzvláště vezmeme-li v úvahu počet lidí, kteří při nich zahynuli. Do nedávné doby byl jako oficiální uznáván natolik obrovský počet jako 2,2 milióny. Jak však ukázaly nejnovější výzkumy P. Overmanse, s určitostí lze hovořit přibližně o 400 tis. mrtvých během odsunů* (P, s. 19).

Naopak v případě názvů německých zákonů či citací z nich užívám „vyhnání“, popř. „vyhnanci“, tak jak je chápe současná německá historiografie a jak je uvedeno i ve výchozím textu: *Позднее он был закреплен в Федеральном законе об изгнанных (Bundesvertriebenengesetz) от 1953 г.* (O, s. 42, pozn. 67) – *Později byl tento status*

zakotven ve Spolkovém zákoně o vyhnancích (*Bundesvertriebenengesetz*) z roku 1953 (P, s. 20, pozn. 43).

Oba výrazy jsem se pak rozhodl použít v případě první fáze odsunu, která je v češtině známa jako „divoký odsun“, nicméně v některých českých pracích se také objevuje termín „vyhnání“, s odkazem na její násilný a v podstatě mimoprávní průběh (Kostlán: 2000, s. 297):

...второй [этап] (с марта-апреля до июля 1945 года) — так называемое «дикое» изгнание» и третий (после подписания Потсдамского договора и ряда вытекающих из него соглашений) — этап, на котором изгнание было легитимизировано и приобрело относительно цивилизованные формы (O, s. 41) – ...druhá [fáze] (od března-dubna do července r. 1945) je takzvaný „divoký odsun (vyhnání)“ a třetí (po podepsání Postupimské smlouvy a řady dohod na ni navazujících) je fází, ve které byly odsuny uzákoněny a získaly relativně civilizovanou podobu (P, s. 19).

4.1.2 Místně, časově a kulturně vázané reálie

Místně a časově vázané výrazy v textu můžeme pracovní rozdělit na názvy institucí, úřadů a hodností, včetně zkratkových slov, a různé geografické názvy (toponyma).

Převod názvů historických (převážně nacistických) institucí byl jedním z centrálních překladatelských problémů, pro text jsou naprosto zásadní. Zde bylo samozřejmě třeba vždy dohledat v odborné literatuře, zda existuje zavedený český překlad, přičemž často bylo nutné vyhledat nejprve původní, německý výraz. I v této oblasti je ale možné pozorovat určitou nejednotnost. Z toho důvodu jsem každý překladatelský problém řešil individuálně a vybíral jsem na základě kontextu v překládaném textu, případně také s ohledem na původní německý název. Například pro název nacistické instituce *Рейхскомиссариат по вопросам укрепления немецкой народности* (O, s. 32) se v původní české i v české překladové literatuře převádí různými způsoby, například jako *Říšský komisariát pro upevnění německé národnosti* (Müller: 1995, s. 292), *Říšský komisariát pro upevnění německví* (Kostlán: 2000, s. 193) či *Říšská komise pro posílení germánství* (Mazower: 2009, s. 95). Ve svém překladu jsem se nakonec rozhodl pro první jmenovanou alternativu, poněvadž zdroj považuji za důvěryhodný a v překladu jsem neshledal žádné problémy. Dalším poměrně frekventovaným názvem byl nacistický úřad

EWZ, kde se mi opět nepodařilo najít jednotný český ekvivalent. V podobných případech jsem se rozhodl použít kalk názvu ruského, případně německého, pokud to bylo možné.

Poměrně jednotně se v českém prostředí používají názvy: *Ústředna pro židovské vystěhovalectví* (P, s. 15), *Hlavní říšský bezpečnostní úřad – RSHA* (P, s. 15), *Lidový komisariát zahraničních věcí – NKID* (P, s. 11), *Říšský sněm* (P, s. 9). Tyto názvy bylo možné většinou bez potíží dohledat v ČNK a odborné literatuře, uvedené v bibliografii. V některých případech jsem se rozhodl uvádět v závorkách plnou podobu názvu některých organizací, které jsou v originále uvedeny pouze jako iniciálové zkratky, například *NKID* (P, s. 11), *OKW* (P, s. 18) či názvů archivů, jako *ГАРФ – Státní archiv Ruské federace* (P, s. 11; 19) apod. V daných případech jsem usoudil, že by pouhá zkratka nemusela být pro cílového čtenáře dostatečně vypovídající. Český čtenář dané kapitoly totiž na rozdíl od původního čtenáře nemá možnost nahlédnout do seznamu použitých zkratek, uvedeného na konci celé knihy. Z ohledu na potenciálně chybějící presupozice cílového čtenáře uvádím například také obecnější slovo „osada“ v případě překladu ruského *станция*: *...v souladu s plánem generálního komisaře K. von Gotberga, byli kozáci, nucení za ustupujícím wehrmachtem opouštět své rodné osady (stanice) na Donu a na Kubáni, přestěhováni do zvláštních „vojenských osad“ neboli „stanic“ v zalesněných oblastech západního Běloruska* (P, s. 14). Zde se dle mého názoru jedná o kulturně vázaný termín, který není v českém prostředí všeobecně znám, a samotný by dokonce mohl způsobit chybnou interpretaci.

4.1.3 Geografické názvy

Specifickým problémem byl překlad geografických názvů, toponym. Týká se to názvů měst, obcí, územně správních jednotek a jmen obyvatelských, například: *Альто Адиге; Мемельская и Сувалкская области; провинция Лайбах, Добруджа*; (vše O, s. 35) – *Alto Adige; Memelská a Suvalská oblast; provincie Laibach; Dobrudža* (vše P, s. 12). Zásadní zde byla správná transkripce názvů z ruské cyrilice do latinky. Jak lze ovšem vidět, někdy mimo vlastní transkripce dochází k dalším změnám, zejména na rovině pravopisu. V případě transkribovaných cizojazyčných názvů v ruštině pak často místo transkripce přišla na řadu substituce, tj. záměna za takový název, který je zaveden v češtině, například: *Потсдам* (O, s. 42); *Грац* (O, s. 43); *Южный Тироль* (O, s. 35); *Эльзас и Лотарингия* (O, s. 38); *Лодзь* (O, s. 38); *Нижняя Саксония* (O, s. 43); *Чехия и Моравия* (O, s. 36) – *Postupim* (P, s. 19); *Štýrský Hradec* (P, s. 20); *Jižní Tyrolsko* (P, s. 12); *Alsasko a Lotrinsko*

(P, s. 15); *Lodž* (P, s. 16); *Dolní Sasko* (P, s. 20); *Čechy a Morava* (P, s. 13). Na straně 37 originálu se zřejmě objevila chyba v přepise polského města: *в районе Збашина*. Jedná se ovšem o polské město *Zbąszyń*, které takto také, spolu s vnitřní vysvětlivkou, transkribuji (P, s. 15).

Pojem „třetí říše“ je ve výchozím textu důsledně psán s velkým počátečním písmenem, v souladu s Pravidly českého pravopisu však v cílovém textu používám písmeno malé v případě plného názvu, v případě zkráceného pak velké, tedy „Říše“. Malé počáteční písmeno užívám rovněž u pojmu „wehrmacht“, ačkoli v literatuře je často možné se setkat s velkým počátečním písmenem.

V případě, že existují dvojí názvy (historický německý a současný název v národním jazyce, užívaném na daném území), používám většinou pouze ten název, který je uveden v originále (Laibach: O, s. 35). Odlišně jsem ale řešil výrazy *немцы из Готтисее* (O, s. 35) a *готтисееры* (O, s. 43). Zde uvádím názvy oba, německý (*Gottschee*) i současný slovinský, který se užívá i v české literatuře: *Němci z Kočevje* (P, s. 12) a *kočevští Němci* (P, s. 20).

4.1.4 Vlastní jména a názvy děl

V textu jsou častá jména nejvýznamnějších historických osobností a v poznámkách pod čarou také několika vědců a výzkumníků. Zde bylo velmi důležité provést správnou transkripci z ruské cyrilice do latinky. Velmi problematickým z tohoto hlediska bylo ženské korejské jméno *Зен Сук Хан*, na které autor odkazuje v poznámce pod čarou číslo 53 na straně 39 originálu. Správnou podobu jména se mi přes veškerou snahu dohledat nepodařilo, obrátil jsem se proto s dotazem na doc. PhDr. Miriam Löwensteinovou, Ph.D. z Ústavu Dálného východu FF UK, která navrhla českou podobu *Čong-suk Han* (P, s. 16, pozn. č. 29), ačkoliv, jak mi bylo řečeno, přepis je ve výchozím ruském textu nestandardní, původní podobu lze tedy pouze odhadnout a není vůbec vyloučeno, že se ve výchozím textu jedná o chybnou transliteraci. Ze stejných důvodů jako u zkratk uvádím v poznámkách rovněž plné názvy prací, na které autor odkazuje (pokud je autor originálu zkracuje a pokud se vyskytují v textu překladu poprvé), aby si cílový čtenář, jež bude číst pouze vybraný úryvek, mohl citované práce dohledat. V případě, že práce nebyly přeloženy do češtiny, uvádím je v totožné podobě, v jaké jsou uvedeny v originále, pouze v případě ruských prací transliteruji do latinky.

4.1.5 Číslovky a data

Jak jsem již upozorňoval, poněkud odlišné konvence panují i v psaní číslovek. Zatímco v ruském textu se například píše „1180 тыс. чел.“ (O, s. 35), v češtině volím podobu „1 milion 180 tisíc“ (P, s. 13), uvádí-li se v ruském textu čísla v řádu milionů či tisíců s desetinnou čárkou, volím zase podobu bez desetinné čárky, číslo uvádím celé, např.: 38,7 тыс. (O, s. 39, pozn. 54) přepisuji jako 38 700 (P, s. 17, pozn. 30).

Stylisticky také není příliš elegantní začínat větu číselně vyjádřeným datem, proto tam, kde se takto ve výchozím textu děje, předkládám před datum slovo „dne“: *6 сентября 1939 года (то есть сразу же после оккупации вермахтом Западной Польши)...* (O, s. 32) – *Dne 6. září roku 1939 (tj. ihned poté, co wehrmacht okupoval západní Polsko)...* (P, s. 9).

4.2 **Rovina syntaktická**

4.2.1 Polovětné konstrukce

Na syntaktické rovině bylo mnohdy nutné mírně rozvolnit velmi kondenzované a nominální vyjadřování, jež je v ruštině obecně ještě výraznější než v českých textech odborného stylu. Platí to především pro rozvité přechodníkové konstrukce a konstrukce s přídatnými jmény slovesnými, které jsem v zájmu čtenářské přehlednosti nezřídka převáděl pomocí vedlejších či souřadně spojených vět:

Переселялись иногда добровольно, как многие жители Центральной Польши, поспешившие на освободившиеся немецкие угодья, но чаще принудительно. (O, s. 43)
– *Нěkdy се стěховали добровольнě, так jako мнози обыватели стьредниго Polska, ктерї прїспьчхали на уволнєнє поземкы по Нємцїх, частьїи вшак нученě...* (P, s. 21);

...она выселила около 100 тыс. румын, 300 тыс. сербов и 100 тыс. греков, переселив на их место 125 тыс. болгар (O, s. 39) – *...vysídliilo Bulharsko kolem 100 tisíc Rumunů, 300 tisíc Srbů a 100 tisíc Řeků a na jejich místo přestěhovalo 125 tisíc Bulharů* (P, s. 16).

Rovněž infinitivní polovětné konstrukce bylo nutné nahrazovat, v následujícím případě konkrétně vedlejší větou příslovečnou podmínkovou se slovesem ve tvaru 1. osoby plurálu:

Если рассматривать Вторую мировую войну как глобальную схватку двух коалиций, то придется признать, что оба противоборствующих лагеря самым решительным

образом «обогатили» соответствующий исторический опыт. (O, s. 31) – Budeme-li se na druhou světovou válku dívat jako na globální střetnutí dvou koalic, bude nutné přiznat, že oba zneprátené tábory naprosto zásadním způsobem „obohatily“ svou historickou zkušenost (P, s. 8).

4.2.2 Interpunkce

Ve vybraném textu byla velmi vysoká frekvence pomlčky, která ovšem v mnoha případech nepůsobila v češtině přirozeně, proto jsem ji na mnoha místech nahradil jinou interpunkcí, například:

Она зафиксировала более 9 млн. чел. перемещенных «рейхсдойче», из которых большинство — около 6,15 млн. чел.— до войны проживали в утраченных после войны восточных землях Рейха (O, s. 42) – *Sčítání zaznamenalo více než 9 miliónů přesídlených „Reichsdeutsche“, z nichž většina, kolem 6 milionů 150 tisíc lidí, před válkou žili ve východních regionech Říše* (P, s. 20).

Максимальной — около 33 %— была их доля в населении земли Шлезвиг-Гольштейн (O, s. 43). – *Maximální podíl (asi 33 %) měli v obyvatelstvu spolkové země Šlesvicko-Holštýnsko* (P, s. 21).

Také funkce dvojtečky se v ruských textech od té české mnohdy liší, v ruštině často slouží k vyjádření různých vztahů mezi větami, v češtině je ovšem přirozenější koheznější vyjádření pomocí konektorů:

Переселение декларировалось как сугубо добровольное, однако по сути таковым не являлось: было совершенно очевидно, что те, кто останутся, будут рассматриваться советской стороной как немецкие агенты и подозрительный элемент. (O, s. 33) – *Přesídlování bylo prohlašováno za výhradně dobrovolné, nicméně ve skutečnosti dobrovolné nebylo, neboť bylo naprosto zřejmé, že na ty, kteří zůstanou, bude sovětskou stranou nahlíženo jako na německé agenty a podezřelé živly* (P, s. 10).

4.2.3 Slovosled

Změny na úrovni slovosledu bylo nutné provádět především tam, kde se objevoval pro psanou ruštinu běžný tzv. interpoziční slovosled neboli obmykání, jak bylo uvedeno v kapitole 2.2.5. Syntax:

Первым мощным толчком послужила охваченная гражданской войной Испания (О, s. 31); ...31 октября истекал установленный польским правительством срок обмена ими польских паспортов (О, s. 38); Польша заселяла ими свои новые, только что очищенные от немцев западные границы и земли, чтобы навечно закрепить их за собой (О, s. 44).

Rozdíly ve slovosledu se projevují i v aktuálním členění větěm. Zatímco v češtině bývá réma zpravidla na konci věty, v ruštině tomu tak vždy nebývá:

Процедура была приблизительно одинаковой для всех групп немецких репатриантов... (О, 32, pozn. 27) – Procedura byla pro všechny skupiny německých repatriantů přibližně stejná (P, s. 9, pozn. 3).

5 TYPOLOGIE PŘEKLADATELSKÝCH POSUNŮ

V této části se zaměříme na výrazové změny, ke kterým při překladu dochází. Tyto změny jsou nejčastěji nazývány jako posuny (Popovič) či překladatelské tendence (Levý). Následující výklad bude založen na teorii překladatelských tendencí Jiřího Levého, který rozlišuje tři základní typy těchto tendencí: a) použití obecného výrazu místo konkrétního (generalizace), b) použití stylisticky neutrálního slova místo citově zabarveného (nivelizace), nebo naopak zesilování expresivního výrazu (intenzifikace), dále zlogičťování textu, vykládání nedořečeného a formální vyjadřování syntaktických vztahů. Tuto tendenci Levý označuje jako intelektualizaci (1998, s. 145 – 146). Některé změny či postupy na rovině lexikální a syntaktické již byly popsány v předchozí kapitole o řešení překladatelských problémů, až na výjimky se k nim proto zde již nebudu vracet.

5.1 Nivelizace

Ke zmírnění expresivního výrazu jsem se rozhodl přistoupit v případě ruského výrazu „чужаки“, který sice má v češtině podobně expresivní protějšky (cizáci, vetřelci, přivandrovalci), nicméně žádný z nich nepovažuji v daném vědeckém textu za vhodný. Překlad výrazu jako „vetřelci“ či „přivandrovalci“ by byl vzhledem ke kontextu velmi diskutabilní, výraz „cizáci“ má zase v češtině příliš hanlivé konotace. Z tohoto důvodu v daném případě převádím neutrálním, věcným významem ovšem shodným výrazem:

СССР освобождался от подозрительных чужаков, Польша заселяла ими свои новые, только что очищенные от немцев западные границы и земли... (O, s. 44) – SSSR se zbavoval podezřelých cizinců, Polsko jimi osídlovalo své nové západní hranice a oblasti, čerstvě očištěné od Němců... (P, s. 22).

5.2 Intenzifikace

Naopak za určité zesílení expresivity výrazu je možné považovat převod výrazu „игрища“ výrazem „čachry“: *Так что зловеющая связь переселенческих игрищ теоретизирующего национал-социализма с практикой Холокоста — на самой поверхности (O, s. 36) – Zlověstná souvislost přesídlovacích čachrů teoretizujícího národního socialismu s praktikami holokaustu je tedy nabíledni (P, s. 14).* Zesílení je zde, dle mého soudu, možné díky kontextu – jde o masové přesuny obyvatelstva, které se dávají do souvislosti s holokaustem. Žádný jiný výraz, který například uvádějí některé slovníky (jako hry či

hrátky) jsem neshledal dostatečně přesnými z konotačního hlediska ani z hlediska kontextu. Ruské výkladové slovníky zpravidla neklasifikují výraz „игрище“ jako expresivní, zatímco výraz „čachr“ je v českých slovnících hodnocen jako hanlivý. Jedná se tedy o určitý posun na rovině expresivity i denotačního významu, nicméně ruské synonymické slovníky k heslu „игрище“ uvádějí i taková synonyma jako „глумилище“ či „позорище“, hanlivá konotace je navíc podpořena augmentativním sufixem –ищ–. Slovník spisovného jazyka českého zase definuje „чachr“ jako „postranní, nepoctivé jednání“. Domnívám se tedy, že hodnotící záměr autora zůstal zachován, stejně jako stylistická příslušnost obou výrazů, jelikož patří do spisovného jazyka.

5.3 Intelektualizace

Při překladu jsem mnohdy přistoupil v zájmu větší koheznosti textu k formálnímu vyjádření syntaktických vztahů tam, kde ve výchozím textu nebyly explicitně vyjádřeny:

Переселение декларировалось как сугубо добровольное, однако по сути таковым не являлось: было совершенно очевидно, что те, кто останутся, будут рассматриваться советской стороной как немецкие агенты и подозрительный элемент. (O, s. 33) – Přesídlování bylo prohlašováno za výhradně dobrovolné, nicméně ve skutečnosti dobrovolné nebylo, neboť bylo naprosto zřejmé, že na ty, kteří zůstanou, bude sovětskou stranou nahlíženo jako na německé agenty a podezřelé živly (P, s. 10).

Отсюда же — и та стремительность, с какой Германия приступила к переговорам с СССР по вопросам эвакуации немцев из Прибалтики и Транснистрии: в Берлине не питали иллюзий относительно того, как с ними поступит Сталин в ситуации войны или непосредственной подготовки к ней (O, s. 33) – I to byl důvod, proč Německo tak rázně přistoupilo k jednání se SSSR o otázkách evakuace Němců z Pobaltí a Podněsteří, Berlín si totiž nedělal žádné iluze o tom, jak s nimi naloží Stalin v případě války nebo bezprostřední přípravy na ni (P, s. 10)

Уже давно начав со второго (аннексия Австрии и Судетской области), не забывали и о первом. (O, s. 32) – Nacisté již dávno začali s druhým bodem (anexe Rakouska a Sudet), avšak nezapomínali ani na ten první. (P, s. 9).

V následujícím případě se z pragmatických důvodů uchyluji k vykládání nedořečeného. Rozhodl jsem se pro substituci původního výrazu „предыстория“, jež by byl v cílové komunikační situaci kontextově nezapojený a pro cílového čtenáře vlastně nic neříkající:

Обобщая предысторию принудительных миграций, выскажем осторожное предположение, что в глобально-историческом плане наиболее пострадавшим от депортаций этносом были евреи (O, 45). – Shrneme-li právě popsanou historii nucených migrací, můžeme vyslovit opatrný předpoklad, že v globálně historickém měřítku byli právě Židé etnikem, které bylo deportacemi nejvíce postiženo (P, s. 24).

5.4 Vysvětlivka

Určitého vysvětlení bylo někdy zapotřebí také u historických, geografických a kulturních reálií, jak již bylo několikrát zmíněno v předcházejících kapitolách, tj. rozepisování zkratk a zkratkových slov (viz 4.1.2 Místně, časově a kulturně vázané reálie). Tam, kde dle mého uvážení hrozilo, že cílový čtenář nemá potřebné presupozice, jsem použil tzv. vnitřní vysvětlivku (Levý: 1998, s. 125-126):

В 1940 году количество угнанных несколько возросло — 59,4 тыс. чел. (вместе с угнанными на Сахалин). (O, s. 39) – V roce 1940 počet nasazených mírně stoupl – na 59 400 (spolu s nasazenými na ostrově Sachalin). (P, s. 17)

Ze stejných důvodů jsem v následujícím případě substituoval výraz „остарбайтерский угон“ výrazem „nucené pracovní nasazení východních dělníků“. Zde беру opět v potaz presupozice cílového čtenáře, proto tento výraz substituují a současně konkretizují, rovněž i s ohledem na konvence v české odborné literatuře, kde lze častěji narazit právě na termín „východní dělníci“ než „Ostarbeiter“. Jelikož je ale mým stanoveným adresátem poučená veřejnost se zájmem o historii, považuji za důležité uvést i německý termín, uvádím jej tedy v závorce a opět tímto uplatňuji vlastně vnitřní vysvětlivku:

...в число народов, претерпевших массовые депортации не в одной, а в двух или нескольких странах, вошли немцы, поляки, греки, турки, корейцы, а также русские, украинцы и белорусы, составлявшие костяк и «кулацкой ссылки», и остарбайтерского угона (O, s. 45). – Mezi národy, které vytrpěly masové deportace ne v jedné, nýbrž dvou či několika zemích, patřili Němci, Poláci, Řekové, Korejci, ale také

Rusové, Ukrajinci a Bělorusové, kteří tvořili základ „kulackého vyhnání“ i nuceného pracovního nasazení východních dělníků (tzv. Ostarbeiterů). (P, s. 24)

ZÁVĚR

Cílem práce bylo funkčně přeložit vybranou kapitolu z odborné monografie a zpracovat odborný komentář tohoto překladu. Hlavním úkolem samotného překladu bylo předat informativní funkci výchozího textu a jeho odborný styl, ovšem se zachováním všech sekundárních funkcí textu. V případě rozdílných žánrově-stylistických konvencí či rozdílů v presupozicích výchozího a cílového čtenáře jsem se snažil najít takové řešení, jež by bylo co nejschůdnější pro cílového, českého čtenáře, ale zároveň nezkreslilo původní význam či autorův záměr. Koncepce překladu byla tedy založena na požadavku věrnosti, samozřejmě s některými nutnými odchylkami.

Práce je členěna na kapitoly a podkapitoly dle kategorií z teorie překladu a překladatelské analýzy, ačkoli tato je velmi komplexní a její aspekty spolu navzájem úzce souvisí. I když jsem se tedy snažil vyhýbat opakování, někdy bylo nutné stejný problém okomentovat z různých hledisek ve více kapitolách.

POUŽITÁ LITERATURA

Primární literatura:

POLJAN, Pavel Makarovič. *Ne po svojej vole: istorija i geografija prinuditel'nych migracij v SSSR*. Moskva: O. G. I. – Memorial, 2001. Dostupné z: <http://www.memo.ru/history/deport/>

Sekundární literatura:

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vydání 2., opravené [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 799 s. ISBN 978-80-7106-980-5.

HOUŽVIČKOVÁ, Milena a Jana HOFFMANNOVÁ. *Čeština pro překladatele: základy teorie, interpretace textů, praktická cvičení*. 1. vyd. V Praze: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2012, 265 s. ISBN 978-80-7308-405-9.

BALCAR, Milan. *Ruská gramatika v kostce*. Vyd. 2. Voznice: Leda, 2014, 125 s. ISBN 978-80-7335-379-7.

NORD, Christiane. *Text Analysis in Translation: Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Translated from the German by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Amsterdam/Atlanta GA, Rodopi, 1991, 250 s. ISBN: 90-5183-311-3.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Vyd. 3. Praha: Ivo Železný, 1998, 386 s. ISBN 80-237-3539-X.

POPOVIČ, A. *Teória umeleckého prekladu*. 2. vyd. Bratislava: Tatran, 1975.

JAKOBSON, Roman. *Lingvistika a poetika*. In: *Poetická funkce*. Vyd. tohoto souboru 1. Jinočany: H & H, 1995, 747 s. Artes et litterae. ISBN 80-85787-83-0.

ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 473 s. Dějiny států. ISBN 80-710-6128-X.

MÜLLER, Helmut M, Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 589 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-125-5.

KOSTLÁN, Antonín. *Encyklopedie dějin Německa*. 2. vyd. Praha: Ivo Železný, 2000, 556 s. ISBN 80-237-3590-X.

MAZOWER, Mark. *Hitlerova říše: nacistická vláda v okupované Evropě*. 1. vyd. V Brně: Jota, 2009. 750 s. ISBN 978-80-7217-632-8.

Soudobé dějiny: Komplex odsunu. Vysídlení Němců a české pohraničí po roce 1945. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 2005, **XXII** (3-4). ISSN 1210-7050. Dostupné také z: <http://www.usd.cas.cz/cs/stranky/casopis-soudobe-dejiny>

Slovníky a příručky:

AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ. *Akademický slovník cizích slov: [A-Ž]*. 1. vyd. Praha: Academia, 1997, 834 s. ISBN 80-200-0607-9.

KROUPOVÁ, Libuše. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 4. Praha: Academia, 2005, 647 s. ISBN 80-200-1347-4.

HLAVSA, Zdeněk. *Pravidla českého pravopisu: školní vydání včetně Dodatku*. Vyd. 2., rozš., v nakl. Fortuna 1. Praha: Fortuna, 1999, 383 s. ISBN 80-716-8913-0.

Velký sociologický slovník. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, 747 s. ISBN 80718416411.

KOŽEMJAKINA, V. A. [otv. red.: V. Ju. Michal'čenko]. *Slovar' sociolingvističeskich terminov*. Moskva: Institut Jazykoznanija RAN [u.a.], 2006, 312 s. ISBN: 5-88 934-311-4.

Internetové zdroje:

Demoskop Weekly [online]. 2010 [cit. 2015-08-12]. Dostupné z: <http://demoscope.ru/weekly/knigi/polian/polian.html>

Křen, M. – Bartoň, T. – Cvrček, V. – Hnátková, M. – Jelínek, T. – Kocek, J. – Novotná, R. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Schmiedtová, V. – Skoumalová, H.: *SYN2010: žánrově*

vyvážený korpus psané češtiny. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010.
Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

Rajnochová, N. – Runštuková, N. – Vavříň, M.: *Korpus intercorp_ru, verze 6 z 8. 4. 2013*.
Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2013. Dostupný z WWW:
<http://www.korpus.cz>

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AKADEMIE VĚD ČR. *Internetová jazyková příručka* [online]. 2015 [cit. 2015-08-12]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Akademik [online]. 2014 [cit. 2015-08-12]. Dostupné z: <http://dic.academic.ru/>

ПŘÍLOHA – ORIGINALNÍ TEXT

Принудительные миграции и вторая мировая война

создало «многообещающий» прецедент разрешения международных споров и конфликтов посредством этнических чисток.

После поражения Германии в Первой мировой войне и сокращения ее территории на оставшуюся часть Германии из Прибалтики переселилось около 1 млн. немцев. В то же время в Польшу хлынул поток беженцев из восточной Украины и Белоруссии.

Эмиграция из большевистской России, по разным оценкам, составляла от 1,5 до 3 млн. чел. Однако (за исключением разве что «философского парохода» с полутора сотней чел. на борту) это все-таки были беженцы, а не депортанты. В 1921 году под эгидой Лиги Наций была создана Комиссия по расселению беженцев (Refugees Settlement Commission), председателем которой стал Фрицьоф Нансен. В 1931 году было основано так называемое «Ведомство Нансена» (Nansen-Amt), а в 1933 году заключена конвенция о беженцах. Международные (так называемые «нансеновские») паспорта, вместе с помощью Фонда Нансена и других организаций, помогли выжить и ассимилироваться миллионам людей, в том числе и еврейским беженцам из Германии.

Принудительные миграции и Вторая мировая война

Но ни с чем не сравнимый бум депортаций принесла **Вторая мировая война** и связанные с ней события. Она «привнесла» в понятие принудительных миграций много нового и трагического. В результате военных действий с места было стонуту в общей сложности — и это только в Европе — около 30 млн. чел. Одних только перемещенных лиц после войны было зарегистрировано около 13,5 млн. чел. Таких масштабов и за столь краткие сроки человечество еще не знало!

Первым мощным толчком послужила охваченная гражданской войной **Испания**. С территории, контролировавшейся войсками генерала Франко, к республиканцам бежало почти 2 млн. чел, а около 0,7 млн. чел. вообще уехали из Испании (главным образом во Францию и ее североафриканские колонии, но частично в Латинскую Америку и в СССР). После окончания войны около 180 тыс. испанцев так и остались во Франции.²⁵

Общее число беженцев внутри самой **Франции** достигало 5 млн. чел., включая 70 тыс. эльзасцев, бежавших в 1940 году от германской аннексии и не слишком домогавшихся боевой славы в униформе вермахта.

Если рассматривать Вторую мировую войну как глобальную схватку двух коалиций, то придется признать, что оба противоборствующих лагеря самым решительным образом «обогатили» соответствующий исторический опыт. Но в первую очередь это относится к тоталитарным лидерам коалиций — коммунистическому режиму Сталина и национал-социалистическому режиму Гитлера.

²⁵ Сведения из доклада Р. Тосторфа «Испанские беженцы после конца Гражданской войны в Испании» на симпозиуме «Высылка. Бегство. Депортация» (Vertreibung — Flucht — Deportation), состоявшемся в Вене 22–23.10.1993.

Принудительные миграции: предыстория и классификация

Только в СССР под понятие «принудительные миграции» подпадало около 15 млн. чел., считая и тех, кого депортировала на свою территорию Германия. Но поскольку СССР будет посвящено, по существу, все последующее изложение, то охарактеризовать депортационную политику его противников (прежде всего Германии и Японии) и даже союзников (например, США) было бы крайне интересно уже теперь.

Именно **Германия** как никакая другая страна была главным «соперником» Советского Союза на ниве принудительных миграций. При этом первоочередную и решающую роль играл, в случае нацистской Германии, именно **этнический** аспект. Двумя народами, пользовавшимися усиленным и особенным вниманием нацистов, были **немцы** и **евреи**.

Применительно к **немецкому населению**, проживавшему вне пределов Рейха (так называемые «*фольксдойче*»), гитлеровское государство строило — и упорно претворяло в жизнь! — весьма масштабные и претенциозные переселенческие планы.

6 сентября 1939 года (то есть сразу же после оккупации вермахтом Западной Польши) Гитлер произнес в Рейхстаге зажигательную речь: между европейскими народами должны быть четкие и ясные границы, ради чего Германия должна переселить на новые места сотни тысяч «фольксдойче». Назавтра был создан специальный Рейхскомиссариат по вопросам укрепления немецкой народности во главе с Гиммлером, в задачи которого вошло: а) осуществление скорейшей репатриации в Рейх всех «рейхсдойче» и «фольксдойче», проживавших вне Рейха; б) исключение и пресечение каких бы то ни было вредоносных влияний, опасных для «немецкой народности», и в) формирование новых ареалов расселения немецкого народа посредством переселения в них репатрируемых немцев, прежде всего из восточной и юго-восточной Европы.

Так началась кампания под девизом «Heim ins Reich!» («Домой в Империю!»). Для ее успешного завершения недоставало всего лишь двух вещей — научного способа отличать немца от не-немца и уточнения понятия «Рейх», — лучше всего путем некоторого расширения его границ.

Уже давно начав со второго (аннексия Австрии и Судетской области), не забывали и о первом. Между 11 и 13 октября 1939 года было создано Центральное Бюро по иммиграции (EWZ)²⁶. В его компетенцию входили прежде всего вопросы иммиграции и натурализации «фольксдойче»²⁷.

²⁶ Einwanderungszentralstelle (или EWZ). Организационно — в составе Главного управления имперской безопасности (РСХА) и в подчинении СД.

²⁷ Процедура была приблизительно одинаковой для всех групп немецких репатриантов: пофамильно и индивидуально их регистрировали, фотографировали и тестировали по признакам здоровья, расы и политических взглядов. Те, кто благополучно прошел расовую проверку, имел право на получение немецкого гражданства. Кроме того, EWZ занималось практическими вопросами разработки и применения тех критериев «арийской расы», над которыми уже давно и усердно трудились немецкие специалисты по расовым вопросам: предполагалось, что с помощью этих критериев можно будет не только четко отличать немецкое население от не-немецкого, но и выделять внутренние разновидности среди немцев. В частности, официально существовало две категории «качества немецкой крови», соответствующие как бы «сильной» и «ослабленной» ее разновидностям, — «0» (или «Ost-Fall») и «A» (или «Altreich-Fall»): немцы категории «0» признавались годными к переселению на восток, где их сильная кровь будет способствовать германизации ареала проживания, тогда

Принудительные миграции и вторая мировая война

Первоочередное внимание было обращено на немцев, проживающих в зоне советского влияния, какой она представлялась после заключения пакта Молотов — Риббентроп. В секретном протоколе от 28 сентября 1939 года имелся пункт о взаимном содействии лицам немецкой национальности, проживающим в советской зоне влияния, в случае их желания переехать в зону немецкого влияния (то же самое было действительным для украинцев и белорусов, намеревавшихся переселиться в СССР).

Не случайно первый региональный орган EWZ был открыт уже 12 октября(!) в Готенхафене (совр. Гдыне) на Балтийском море и носил название «Северо-восточное бюро по иммиграции» (Einwanderungsstelle Nordost)²⁸. Отсюда же — и та стремительность, с какой Германия приступила к переговорам с СССР по вопросам эвакуации немцев из Прибалтики и Транснистрии: в Берлине не питали иллюзий относительно того, как с ними поступит Сталин в ситуации войны или непосредственной подготовки к ней.

Уже в октябре 1939 года была создана смешанная германо-советская комиссия по делам эвакуации, а 16 ноября было подписано соответствующее соглашение. Главными с советской и немецкой стороны были Я. Н. Синчин и Хофмайер, оба имели резиденцию в Луцке; кроме того, на немецкой стороне было два советских представительства — в Хелме (С. Н. Троицкий) и Ярославле (В. С. Жегаров). По имеющимся данным, к 8 февраля 1940 года было эвакуировано на запад до 128 тыс. лиц немецкого происхождения, в том числе 15 тыс. поляков, претендовавших на «немецкость»; число желающих эвакуироваться в противоположном направлении составляло около 40 тыс. чел., в том числе немало евреев, но советская сторона согласилась принять только 20 тыс. чел.²⁹

Согласно советско-германским договорам о репатриации в Германию немцы, проживавшие на территориях, аннексированных СССР в 1939–1940 гг., имели право «репатриироваться» из СССР. Эта репатриация носила строго этнический характер: ни славяне, ни евреи, — даже если они были членами «арийских» семей, — под ее действие не попадали: арийцам настоятельно рекомендовали разводиться со столь «нежелательными» супругами³⁰.

Переселение декларировалось как сугубо добровольное, однако по сути таковым не являлось: было совершенно очевидно, что те, кто останутся, будут рассматриваться советской стороной как немецкие агенты и подозрительный элемент. Это же понимали и сами «фольксдойче», поэтому немецкой пропаганде не пришлось чрезмерно усердствовать в представлении этих «добровольно-вынужденных» миграций в качестве совершенно свободных. Тем не менее нельзя не отметить редкостное в истории совпадение интересов основных заинтересованных сторон — СССР, Германии и самих немцев.

как немцы категории «А» к большему, нежели к проживанию внутри Рейха, годными не признавались. См.: *The Holdings...*, 1994, p. 10–18. *

²⁸ Этот орган совмещал региональные функции с центральными. Любопытно, что он и сам по себе «мигрировал»: в ноябре 1939 г. из Готенхафена он перебрался в Позен (Познань), в январе и феврале 1940 г. — в Лодзь и Берлин, в августе 1940 г. — снова в Лодзь (теперь уже Литцманнштадт), где оно и просуществовало до января 1945 г.

²⁹ Искренне благодарю своего польского коллегу С. Дебского (Краков, Польша) за любезное разрешение воспользоваться найденными им в советских и польских архивах сведениями об этих событиях.

³⁰ *Passat*, 1994, с. 21, 99–121.

Принудительные миграции: предыстория и классификация

Согласно первому советско-германскому соглашению от 16 ноября 1939 года, с бывшей польской территории, аннексированной СССР (то есть из Западной Украины и Западной Белоруссии), была произведена первая эвакуация лиц немецкой национальности³¹.

Немцы этот опыт сочли успешным и торопились распространить его так же и на Бессарабию и Северную Буковину, где проживало не менее 110 тыс. немцев³². 25 июня 1940 года посол Шуленбург встречался с Молотовым, а 9 июля обратился в НКВД СССР с памятной запиской, где предлагалось немедленно начать переговоры по этому вопросу, с тем чтобы осуществить переселение до зимних холодов. В итоге договор об эвакуации был подписан в Москве 5 сентября 1940 года.³³

Подготовка всей операции возлагалась на Смешанную советско-германскую комиссию по эвакуации, причем практически по всем спорным вопросам советская сторона, как правило, уступала. Уже к концу октября 1940 года операция по переселению из Бессарабии и Северной Буковины в основном завершилась: к этому времени из зарегистрированного количества в 126 242 чел. автотранспортом, морем или гужом выехало 106 872 чел., а не переселенных (главным образом из Северной Буковины) оставалось около 17 тыс. чел. С учетом 260 чел., эвакуированных в 1941 году, общее число «фольксдойче», переселенных из этих районов, составило 124 тыс. чел.³⁴

10 января 1941 года был подписан другой аналогичный договор между Германией и СССР, затрагивающий Прибалтику (см. ниже). Всего же из западных районов СССР было эвакуировано 392 тыс. «фольксдойче»³⁵ (по другим данным — 350 тыс. чел.³⁶).

³¹ *Пассат*, 1994, с. 18, со ссылкой на: *ГАРФ, ф. Р-5446, оп. 3, д. 216, л. 5*.

³² По данным на конец 1930 года, в Бессарабии (правобережной Молдавии) проживало 81 тыс. (в том числе 56 тыс. в Аккерманском районе), а в Северной Буковине — 29 тыс. немцев. Еще 11 тыс. немцев проживало в 1928 году в левобережной Молдавии, имевшей тогда статус Молдавской АССР в составе Украины (*Пассат*, 1994, с. 65).

³³ «Соглашение между Правительством СССР и Правительством Германии об эвакуации лиц немецкой национальности с территории Бессарабии и Северной Буковины на территорию Германии». Подписано д-ром В. Нельдеке и Васюковым (*РГВА/ЦХИДК, ф. 1458, оп. 40, д. 195*). Эвакуационный аппарат германской стороны насчитывал 600 чел., из них 60, по данным НКВД, являлись разведчиками. В свою очередь и НКВД использовало переселение для внедрения в Германию своей агентуры (*Пассат*, 1994, с. 20–21).

³⁴ С собой колонисты увезли 22 613 лошадей и другое оговоренное в договоре имущество. В то же время они оставили 59 тыс. га земли, 22 425 домов, более 5000 лошадей, около 16 тыс. голов крупного рогатого скота, около 60 тыс. овец, 2 тыс. свиней и 147 тыс. голов домашней птицы, 4 млн. рублей, а также значительное количество сельхозпродукции, в том числе и на корню. Освобожденные земли были переданы безземельным и малоземельным крестьянам, а также на организацию колхозов и совхозов. К весне 1941 г. в порядке внутриреспубликанского переселения из северных районов Молдавской ССР в Кагульский, Бендерский и Кишиневский районы, где ранее проживали немцы, было переселено 1718 малоземельных хозяйств (*Пассат*, 1994, с. 21).

³⁵ *Марианьский*, 1966. Следует заметить, что одновременно эвакуировалось и немецкое население из Румынии.

³⁶ По данным польского исследователя Я. Собчака, за 1939–1940 гг. из СССР (в послевоенных границах) выехало не менее 350 тыс. этнических немцев, в том числе (тыс. чел.): из Латвии и Эстонии — 77,2, из Литвы — 51,1, из Галиции — 104, с Волыни — 67,5, из Белоруссии — 43,9, Северной Буковины — 43,7 и из Бессарабии — 93,4 (*Кабузан*, 1996, со ссылкой на: *Sobczak*, 1966, s. 321).

Принудительные миграции и вторая мировая война

Все эти эвакуации назывались «договорными переселениями», поскольку относительно каждой группы «фольксдойче» Германия стремилась заключать международные договоры. Первый такого рода договор Германия заключила с Эстонией (15 октября 1939 года), потом с Италией (21 октября; относительно немцев из Альто Адиге в Южном Тироле), затем с Латвией (30 октября) и дважды с СССР: 16 (по другим данным — 11) ноября — относительно немцев из Западной Украины и Западной Белоруссии, а 5 сентября 1940 года — по немцам из Бессарабии и Северной Буковины. Следующей на очереди была Румыния (22 октября 1940 года), а затем опять СССР (два договора от 10 января 1941 года: один — по немцам из Эстонии и Латвии, другой — по переселению в Литву литовцев, русских и белорусов из Мемельской и Сувалкской областей), затем еще раз Италия (31 августа — о переселении «фольксдойче» из провинции Лайбах) и, наконец, Хорватия (30 сентября 1942 года). Общее количество «договорных переселенцев» составило 751 460 чел.³⁷

До того момента как Лодзь был освобожден Красной Армией³⁸ и EWZ, соответственно, прекратило свое существование, в ее картотеку было занесено 1 055 400 этнических немцев. Различалось 16 категорий, среди которых самой массовой были немцы из Советского Союза (очевидно, в границах по состоянию на 17 сентября 1939 года) — 275 тыс. чел. Далее следовали (в порядке убывания; чел. — данные округлены): немцы из Бессарабии и Добруджи и их родственники — 118 000; лица, находящиеся в процессе германизации (im Deutschstämmigenverfahren) — 113 000; лица, находящиеся в процессе переселения (im Umsiedlungsverfahren) — 107 000; немцы из Буковины — 96 000; немцы из Волыни и района Нарев — 79 400; немцы из Латвии и Эстонии — 72 200; немцы из Галиции — 57 800; немцы из Литвы — 51 100; «фольксдойче» из Франции — 19 800; немцы из Боснии — 18 500; переселенцы (Absiedler) из Словении — 15 900; немцы из Готшее (Gottschee) в Словении — 15 000; лица немецкого происхождения (Deutschstämmige) из Франции — 5600; немцы из Сербии, Греции и Словакии — 3400; немцы из Болгарии — 2300; особые переселенцы из Нового Света — 550 и «германские возвращенцы» («Germanische Einwanderer») — 150 чел. Кроме того, от 10 до 12 тыс. чел. получили немецкое гражданство по приказу Гитлера от 19 мая 1943 года, предоставлявшему соответствующие льготы лицам, вступившим в действующую армию или СС.

Не следует упускать из виду и тех, чьи «расовые дела» еще находились на разных стадиях рассмотрения: их общее количество — от 120 до 126 тысяч, из них около 110 тыс. — немцы из СССР и 10–15 тыс. — из Судетской области³⁹. Таким образом, общее число представителей «фольксдойче», признанных или зафиксированных в EWZ, составляло 1180 тыс. чел.

³⁷ *The Holdings...*, 1994, р. 34, 37. По другим данным, относящимся к январю 1944 г., их число составляло 770 577 чел. Еще до начала войны с СССР это число уже составляло 583 тыс. чел. (*Ther*, 1999, со ссылкой на: *Bierschenk*, 1954).

³⁸ Архив EWZ был эвакуирован в Бад-Ворисхофен под Аугсбургом. В коллекции заявлений на натурализацию, хранящихся в ВДС, — примерно 110 тыс. дел, заведенных на граждан СССР, 100 тыс. — на польских немцев, 82 тыс. — на немцев из Румынии, 73 тыс. — из Прибалтики, 23 тыс. — из Югославии, 14 тыс. — из Франции и 700 — из Болгарии. См.: *The Holdings...*, 1994, р. 17–19.

³⁹ См.: *The Holdings...*, 1994, р. 17–19 и 40.

Принудительные миграции: предыстория и классификация

Около 400 тыс. расовопригодных «фольксдойче» предполагалось расселить на новых восточных территориях — в новосозданных гау «Данциг — Западная Пруссия» и в гау «Вартеланд», в основном, на территории бывшей Польши. И кое-что из этого было осуществлено: за годы войны было переселено в общей сложности 650 тыс. «фольксдойче», в том числе 80 тыс. из Южного Тироля.⁴⁰

Согласно планам Гитлера, со временем (в течение примерно двух послевоенных десятилетий) на Востоке должна была возникнуть самая настоящая колония Рейха, для чего его восточные границы предполагалось перенести не менее чем на 500 км восточнее имеющихся. «Сегодня — колонии, завтра — районы расселения, послезавтра — Рейх!», — так откровенно и цинично выражался по этому поводу Гиммлер.⁴¹ Для начала же предстояло зачистить и освоить своеобразные «коридоры», разделяющие немецкие очаги расселения — восточнее Варшавы и на юге Польши, в Бескидах.

Но территории, на которые положил глаз Гитлер во имя «завтра» и «послезавтра», уже «сегодня» следовало бы предварительно очистить от местных жителей — очистить частично (если речь шла о славянском населении) или же полностью (если об еврейском). Во втором случае речь шла уже не об «этнических чистках», как в первом, а о **геноциде**: именно польские евреи из Вартегау стали одними из первых, кого отправили в лагерь смерти. Впрочем, на самом вершине раздавались и голоса сторонников тотальных депортаций славян, например, чехов из Чехии и Моравии⁴².

Так что зловещая связь переселенческих игривщ теоретизирующего национал-социализма с практикой Холокоста — на самой поверхности⁴³. Собственно административными вопросами высвобождения подходящей территории занимался организационный «двойник» EWZ — Центральное бюро по переселению⁴⁴. Эту организацию, с учетом ее роли в судьбах еврейского населения Польши и других стран, без преувеличения следовало бы отнести к числу преступных.

В то же время и многоуспешная деятельность в Польше немецких органов по добровольно-принудительной вербовке поляков на работы в Рейх, казалось бы не имевшая прямой связи с переселенческими программами Рейха, уже в силу одной многочисленности вовлеченных в нее контингентов (в Рейх было отправлено не менее 2,8 млн. чел.), немало поспособствовало разуплотнению населения Польши — и без того не самой густонаселенной страны в Европе.

⁴⁰ Подробнее см.: *Stuhlpfarrer*, 1985.

⁴¹ Из речи Гиммлера, произнесенной 23.11.1942 в юнкерской школе СС в Тельце (цит. по: *BDC*, р. 40).

⁴² В частности, «голос» генерала Фридрици, предшественника Гейдриха на высшем оккупационном посту в Протекторате. См. в неопубликованном докладе А. Шмидта «Экспериментальный сад: применение расовой теории в чешских землях», сделанном им на конференции «Вторая мировая война» в Сиенском колледже (июнь 1999 г.).

⁴³ См.: *Aly*, 1995.

⁴⁴ *Umwanderungszentrale (UWZ)*. Создано в 1940 г. в качестве преемника Службы по переселению поляков и евреев (*Amt für die Umsiedlung der Polen und Juden*). Занималось также и отбором поляков, расово пригодных для германизации.

Не были оставлены вниманием и прочие народы и районы. Например, согласно плану генерал-комиссара К. фон Готберга, казаки, вынужденные, вслед за отступающим вермахтом, оставить свои родные станицы на Дону и на Кубани, были размещены в своеобразных «военных поселениях», или «станциях», в лесных районах Западной Белоруссии, где были задействованы для вооруженной борьбы с противниками режима, в данном случае с партизанами. При этом обширная территория в 180 тыс. кв. км, отданная им под контроль, должна была быть освобождена от «ненадежного» местного населения и заменена «надежным» пришлым (в основном, беженцами от Красной Армии). Для этого «...отдельные деревни объединялись в оборонительные районы с сильными военными гарнизонами и разветвленной системой децентрализованных опорных пунктов»⁴⁵.

Но все же основным предметом «забот» Рейха были, конечно, не казаки и даже не поляки, а **евреи**. Еще в 1919 году Гитлер писал о необходимости «очистить» от них Германию, а в 1933 году, придя к власти, он вплотную занялся этим вопросом. И хотя в силу «прелестей» национал-социалистической политики евреи и сами стали стремительно покидать Германию, все же расчет на их «принудительно-добровольную» эмиграцию из Германии оправдался только частично. После того как страну покинуло в общей сложности более 400 тыс. немецких евреев (около $\frac{3}{4}$ ее еврейских граждан), власти Третьего Рейха сделали ставку на «депортационный» принцип.

«Тотальная депортация», наряду с созданием системы гетто и лагерей смерти, была важнейшей составной частью нацистского плана «окончательного решения» еврейского вопроса, контуры которого прояснились на зловещей конференции в Ваннзее 20 января 1942 года. План был многоступенчатым и в конечном счете имел мишенью практически все 10-миллионное еврейство Европы.⁴⁶

По мере территориальной экспансии Третьего Рейха в 1938–1939 гг. под действие германского антиеврейского законодательства подпадало все большее число евреев. Именно в Вене, вскоре после аннексии Австрии, в том же марте 1938 года было организовано специальное Центральное управление по еврейской эмиграции. Занимаясь в первую очередь рутинными вопросами легальной еврейской эмиграции, оно уже в 1938 году попробовало себя в «жанре» депортаций. Именно им 28–29 октября 1938 года было депортировано около 70 тыс. евреев — польских граждан, постоянно проживавших в Рейхе: 31 октября истекал установленный польским правительством срок обмена ими польских паспортов, и лица, прибывшие после этого срока, уже не пропускались в Польшу, а накапливались на ничейной территории в районе Збашина.

⁴⁵ См. примечание № 1 А. Окорокова к публикации воспоминаний полковника А. И. Медынского (Материалы по истории РОА, 1999, с. 473).

⁴⁶ «Окончательное решение» при этом не обязательно означало немедленную физическую ликвидацию всех евреев Европы: после победного завершения войны евреев из Германии и западноевропейских стран предполагалось депортировать на оккупированные восточноевропейские территории, которые к этому времени постепенно должны были быть «очищены» (буквально) от собственного еврейства. И здесь, как и в случае с этническими немцами, ключевым вопросом являлся: кого следует и кого не следует считать евреем (см.: *Martin*, 1998).

Принудительные миграции: предыстория и классификация

После оккупации Польши в сентябре 1939 года нацисты «наверстали упущенное», и с лихвой. Для вселения евреев ими была выделена 20-тысячекилометровая резервация между Вислой, Бугом и Саном со столицей в Люблине⁴⁷. Сюда должны были отправить всех евреев со всей Европы, но в первую очередь из Германии, Австрии, Чехии и Польши. Уже в конце октября 1939 года первые эшелоны — около 22 тысяч человек из Вены, Моравской Остравы и Катовиц — были свезены в лагерь Ниско на реке Сан, откуда многие бежали на советскую территорию⁴⁸.

Спустя некоторое время эти, по выражению самих нацистов, «дикие депортации» была приостановлены и возобновлены только в начале 1941 года: ими, тем не менее, было охвачено, по состоянию на март 1941 года, около 380 тыс. польских граждан (как евреев, так и поляков). В октябре 1940 года на территорию вишийской Франции были депортированы все евреи из Эльзаса и Лотарингии (70 тыс. чел.), а заодно и из Бадена и Саар-Пфальца (6,5 тыс. чел.). После нападения на СССР около 50 тыс. евреев из Германии и других европейских стран депортировали в Лодзь или даже на оккупированную территорию СССР, в Риге и Каунасе часть из них уничтожили.

С началом реализации программы по физическому истреблению евреев и открытием лагерей смерти их депортации, распространившиеся теперь и на население многочисленных гетто, приобрели предельно злобный оттенок. Они осуществлялись не постоянно, а своеобразными волнами (в частности, с середины января по середину мая и в сентябре 1942 года, в первые месяцы 1943 года и в 1944 году⁴⁹). Не будет преувеличением рассматривать депортации как неотъемлемую и во многом решающую часть нацистской технологии массового истребления евреев.

Следует заметить, что накануне и во время Второй мировой войны политику принудительного переселения и трудоустройства, весьма схожую с гитлеровской и советской, проводили и другие страны, главным образом союзники Германии по «антикоммунистической» коалиции (в особенности Румыния). Так, вновь (как и в 1913 году) попробовала себя в жанре этнических депортаций и обменов **Болгария**: в 1940 году,

⁴⁷ Интересно, что в качестве альтернативы Люблину одно время обсуждался ни много ни мало... — остров Мадагаскар!

⁴⁸ *Browning*, 1995, р. 366. С собой разрешалось брать до 50 кг багажа, помещающегося в сетке вагона над занятым местом. Приборы и инструменты можно было сдать в багаж. Разрешалось иметь: 2 теплых костюма, зимнее пальто, плащ, 2 пары сапог, 2 пары нижнего белья, платки, носки, рабочий костюм, спиртовку, керосинку, столовый прибор, ножик, ножницы, карманный фонарик с запасной батарейкой, подсвечник, спички, нитки, иголки, тальк, рюкзак, термос, еду. Денег — не более 200 рейхсмарок. Освобождение от явки на переселение возможно либо по причине болезни (официально засвидетельствованной), либо из-за наличия документов на миграцию в другую страну. Приходится отмечать, что планы нацистов находили «поддержку» у части русской эмиграции в Германии, в частности у Национально-Трудового Союза. См.: *Заборовский Д.* Опыт разрешения еврейского вопроса // *За родину*. 1939. № 95. 15 декабря (см.: *Синтаксис*. Париж. 1991. № 31. С. 179–182).

⁴⁹ Крупнейшей операцией в 1944 году была депортация 437 тыс. венгерских евреев в мае-июле 1944 года. По иронии истории, когда рабочие руки в Рейхе начали кончаться, немцы были вынуждены пойти даже на то, чтобы часть евреев из Венгрии, в частности из Будапешта... завезти в Германию!

Принудительные миграции и вторая мировая война

после включения в ее состав Добруджи, Восточной Македонии и Западной Фракии (ранее входивших в состав Румынии и Греции), она выселила около 100 тыс. румын, 300 тыс. сербов и 100 тыс. греков, переселив на их место 125 тыс. болгар. Тысячи сербов были депортированы в 1940 году также и из Хорватии.⁵⁰ В 1943–1944 гг. новые договоры об обменах населением заключили между собой и три восточноевропейских союзника Германии — **Румыния, Венгрия и Болгария**: суммарное число затронутых этими переселениями людей составило около 500 тыс. чел.⁵¹

Но совершенно особенного упоминания заслуживает **Япония**, чья политика по отношению к депортированным гражданским лицам (так же как и к военнопленным) даже на фоне Германии и СССР отличалась какой-то особенной брутальностью. Ее главным (но не единственным) этническим объектом были *корейцы*⁵². Принудительно в годы войны — прежде всего на территории самой Кореи — трудилось около 4,6 млн. корейцев: с 1944 года обязательному труду подлежали уже все дети, начиная с 4-го класса.

К депортациям же корейцев фактически приступили уже в 1939 году (по некоторым сведениям — даже раньше, что послужило своеобразным «сигналом» и для советских органов), но только в конце 1941 года был издан соответствующий законодательный акт⁵³. В 1939 году в Японию были угнаны первые 49,8 тыс. корейских рабочих. В 1940 году количество угнанных несколько возросло — 59,4 тыс. чел. (вместе с угнанными на Сахалин). В 1941 году депортации подверглись еще 67,1 тыс. чел., причем впервые корейцев вывезли на острова южной части Тихого океана (1,8 тыс. чел., а всего за военное время — 5,8 тыс. чел.). В 1942 и 1943 гг. число угнанных корейцев достигло уже, соответственно, 120,0 и 128,4 тыс. чел. Последние 16,4 тыс. чел. были угнаны в 1944 году. Всего за 1939–1944 гг. из Кореи было депортировано 444,3 тыс. чел.⁵⁴ Главной сферой трудоустройства корейцев в Японии была угледобыча.

⁵⁰ См.: *Martin*, 1998, p. 820.

⁵¹ См.: *Ther*, 1999, со ссылкой на: *Magocsi*, 1993, p. 166.

⁵² См.: *Buruma J. Erbschaft der Schuld. Vergangenheitsbestätigung in Deutschland und Japan.* München, 1994, s. 349–368.

⁵³ Die Geschichte Koreas. Bd. 22. Die Entwicklung der nationale Bewegung. *Seul*, 1978, s. 435–442 (на корейском языке). Благодарю госпожу Зен Сук Хан за любезно присланные материалы.

⁵⁴ Die Zeit des nationalen Leidens // Die Zeitgeschichte Koreas. Bd. 4. Seoul, 1969, s. 46 (на корейском языке). Близкую цифру — 422,3 тыс. депортированных корейцев — встречаем в: *Tae-Woon Moon. Die japanisch-koreanischen Beziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung der Nationalstereotypen / Reihe Geschichtswissenschaft. Bd. 11. — Centaurus-Verlagsgesellschaft, Pfaffenweiler*, 1989, s. 16–17 (со ссылкой на: *Chen Ching-Chin. Police and Community Control Systems in the Empire // M. Peattie, R. Myers (Hrsg.). The Japanese Colonial Empire, 1895–1945. Princeton*, 1984, p. 232; но кроме того, еще 2616,9 тыс. корейцев отбыли так называемую трудовую повинность — там же, со ссылкой на: *Han, Woo-Keun. The History of Korea. Honolulu*, 1976, s. 496). Совершенно иную цифру — 661,7 тыс. чел. — встречаем в труде Г. Вонтробы и У. Менцеля (*Wontroba G., Menzel U. Stagnation und Unterentwicklung in Korea. Von Yi-Dynastie zur Peripherisierung unter japanischer Kolonialherrschaft / Transfines. Hrsg. von M. Mols, D. Nohlem u. P. Waldmann. Bd. 9. Verlag Anton Hain, Meisenheim am Glan*, 1978, s. 192–193, со ссылкой на: *Pak Sung-Jo. Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Japan und Korea. Wiesbaden*, 1969, s. 80). Весьма непохоже на вышеприведенное и погодное распределение депортированных корейцев, причем особенно поразительно огромное рассогласование для 1944 г. (тыс. чел.): 1939 г. — 38,7; 1940 г. — 59,9; 1941 г. — 53,5; 1942 г. — 112,0; 1943 г. — 122,2 и 1944 г. — 280,3. Интересно, что, как

Принудительные миграции: предыстория и классификация

Впрочем, следует отметить, что и **США**, опасаясь нападения японцев, в годы Второй мировой войны переселили в глубь страны около 400 чел. (преимущественно эскимосов), составлявших все население Алеутских островов и острова Прибылова⁵⁵. После нападения японской авиации на Пирл-Харбор в США были интернированы и депортированы также и американские японцы (кстати, как и советские немцы, не давшие особых поводов для обвинений в нелояльности новой родине): 120 тыс. японцев, проживавших на востоке страны, вывезли на запад, ограничив при этом срок их депортации четырьмя годами. Уже после окончания войны им были принесены официальные извинения и выплачена компенсация.⁵⁶

Немецкий исследователь Ф. Тер, кажется, первым обратил внимание на следующее обстоятельство: в точности тем же самым, что и «большие» и легитимные государства того времени, то есть этническими чистками и депортациями «враждебных» национальностей, в годы войны с не меньшим энтузиазмом занимались и подпольно-партизанские образования, реально контролировавшие большие территории в тылах увязавшей на востоке Германии и ее союзников. Они воевали не только с вермахтом или Красной Армией, но и, как правило, друг с другом, причем с не меньшей жестокостью и безо всякой оглядки на международное право. В качестве особенно жестоких противников Ф. Тер называет сербских и хорватских партизан, а также польских и украинских: взаимные счета их жертв составляют, как он утверждает, сотни тысяч человек, причем точка зрения украинских националистов по еврейскому вопросу практически совпадала с немецкой.⁵⁷

В конце и после войны и **немецкому** населению выпало претерпеть самые масштабные и насильственные в своей истории перемещения в пространстве. Но с описанными выше претенциозными планами фюрера ничего общего они не имели, кроме того что прямо вытекали из близящегося военного поражения и полного краха всей германской политики, частью которой, собственно, эти переселенческие планы являлись. Более того, по отношению к этим «планам» они являли собой их полную противоположность: «восточное направление» инспирированного Гитлером немецкого переселения резко переменило свой знак прямо на противоположное — на западное.

С выходом советских (в июле 1944 года) и англо-американских (в сентябре) войск на рубежи Рейха перед Германией со всей остротой встала проблема эвакуации немецкого гражданского населения в глубь страны. В январе 1945 года в Берлин пошли эшелоны с беженцами из Верхней Силезии. За считанные недели фактическое население городов и сел западнее Одера возросло в 1,5–3 раза. По данным ОКВ на 19 февраля,

и в Германии, в Японии существовали свои плановые установки. Соответствующая сумма должна была бы составить за 1939–1944 гг. 937,3 тыс. чел. (по другим сведениям — 907,7 тыс. чел.), из них только на 1944 год было «запланировано» 400 тыс. чел. В то же время в 1942–1943 гг. «плановые задания» были почти — на 80–90% — выполнены.

⁵⁵ Бугай, 1995, с. 4.

⁵⁶ Критчлоу, 1991, с. 11.

⁵⁷ Ther, 1999. См. также: Snyder T. «To resolve the Ukrainian Problem Once and for All». The Ethnic Cleansing of Ukrainians in Poland, 1943–1947 // Journal of Cold War Studies. 1999. Vol. 1, No. 2. P. 86–120.

Принудительные миграции и вторая мировая война

в Германии скопилось 8,35 млн. беженцев, а к середине марта — более 10 млн. Мероприятия по эвакуации населения с запада Германии были приостановлены с 20 февраля, в то время как эвакуация из восточных районов продолжалась до конца апреля, то есть фактически до конца войны.⁵⁸ Среди эвакуированных были и сотни тысяч «фольксдойче» — этнических немцев из Румынии, Югославии, Венгрии, Словакии, среди них и около 350 тыс. чел. из оккупированных районов СССР.⁵⁹

Послевоенной же судьбе этнических **немцев** не позавидуешь, особенно если родом из Восточной Пруссии или Верхней Силезии — немецких территорий, отошедших к Польше. До войны там проживало примерно 11,5 млн. немцев, и почти всем им пришлось покинуть свои дома в последние месяцы боевых действий, опасаясь проявлений мести и насилия со стороны славянского населения Польши и Чехословакии, но в особенности — из страха перед наступающими частями Красной Армии. Часть немецкого населения сочла за благо эвакуироваться или просто бежать на территорию Германии. В количественном отношении разные оценки этого движения колеблются между 5 и 5,7 млн. чел.⁶⁰

При этом, как справедливо указывает Ф. Тер, различаются как бы три этапа этого полубегства–полуизгнания: первый (с конца 1944 до весны 1945 гг.) — *эвакуация*, предпринятая самими немецкими властями, второй (с марта–апреля до июля 1945 года) — так называемое «*дикое*» изгнание и третий (после подписания Потсдамского договора и ряда вытекающих из него соглашений) — этап, на котором изгнание было легитимизировано и приобрело относительно цивилизованные формы⁶¹.

Тем не менее общий уровень «цивилизованности» изгнания немцев из Польши, Чехословакии и других стран был не слишком высоким, особенно если вспомнить цифры погибших при этом людей. До недавнего времени в качестве официальной признавалась столь колоссальная цифра, как 2,2 млн. чел.⁶² Но, как показали новейшие исследования Р. Оверманса, с определенностью можно говорить примерно о 400 тыс. погибших во время изгнания⁶³, что и так, бесспорно, является потрясающей воображение цифрой.

Относительно «цивилизованного этапа» переселения немцев Директоратом военнопленных и перемещенных граждан СКК был выработан план, а 22 мая 1945 года

⁵⁸ Якушевский, 1995, с. 56–57.

⁵⁹ Якушевский, 1995, с. 49, со ссылкой на: Bullock A. Hitler and Stalin: Parallel Lives. London, 1991, p. 913–915. Тем не менее в Восточной и Западной Пруссии, Данциге, Померании, Вартеланде и Силезии остались неэвакуированными по меньшей мере 3 млн. чел. «рейхсдойче» и 0,4 млн. «фольксдойче».

⁶⁰ См.: Ther, 1999, со ссылками на: Schieder T. (Hrsg.). Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ostmitteleuropa. Band I/1–3. Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neiße. Bonn, 1953–1961; Bd. I/1; Magocsi P. R. Historical Atlas of East Central Europe. Seattle and London, 1993, p. 168.

⁶¹ См.: Ther, 1996, p. 786.

⁶² По официальным данным Федеральной статистической службы, в процессе переселения погибло 1 618 400 чел. из общего числа 2 239 500 жертв среди мирных граждан Третьего Рейха, так или иначе связанных с депортациями. См.: Ther, 1996, p. 785 (см. также: Neimark, 1997, s. 190).

⁶³ См.: Overmans, 1994.

Принудительные миграции: предыстория и классификация

(в Потсдаме) было заключено соглашение, согласно которому немцы из Польши распределяются между советской (2 млн. чел.) и английской (1,5 млн.) зонами, а немцы из Чехословакии — между американской (1,75 млн.) и советской (0,75 млн.) зонами. Кроме того, 500 тыс. немцев из Венгрии предназначались в американскую зону, а немцев австрийского происхождения (150 тыс. чел.) предполагалось расселить во французской оккупационной зоне. Само это переселение планировалось осуществить между декабрем 1945 и августом 1946 г.⁶⁴ В частности, переселение из Польши в английскую зону началось в феврале 1946 года (по маршрутам Штеттин — Любек и Корфорд — Гельманнштадт) и с весьма высокой интенсивностью — 22 поезда в неделю. Но, будучи не в силах справиться с таким потоком, англичане в середине августа прикрыли свою границу и ограничили прием поездов только двумя в неделю и даже обратились за помощью к советским властям с просьбой временно приостановить этот поток, поскольку поляки по-прежнему и в том же режиме продолжали посылать на запад эшелоны с немцами⁶⁵.

Однако в целом реализация этого плана сталкивалась с большими политическими и организационными трудностями, в результате чего суммарно было переселено около 3,5 млн. чел. Иными словами, намеченные цифры были достигнуты лишь немногим более чем наполовину (в американской зоне — на 50%, в советской — на 52%, а в английской — на 63%). К 1 октября 1947 года было переселено уже 5,4 млн. чел., причем по степени выполнения плановых заданий лидировала уже советская зона (92,7%), на 0,3% опережавшая английскую, далее шли американская (72,4%) и французская (5,9%) зоны. Еще 4,5 млн. немцев были перераспределены между зонами, согласно местам их довоенного проживания⁶⁶.

По взаимной договоренности Англии, США, Франции и СССР в подконтрольных им оккупационных зонах 29 октября 1946 года была проведена специальная перепись немецких беженцев и переселенцев. Она зафиксировала более 9 млн. чел. перемещенных «рейхсдойче», из которых большинство — около 6,15 млн. чел. — до войны проживали в утраченных после войны восточных землях Рейха: 3,5 млн. в Польше и 2,5 млн. в Чехословакии.

Такие вот «рейхсдойче», в результате военных или послевоенных действий насильственно выселенные из мест своего довоенного проживания, получили в Западной Германии статус **изгнанных** (Vertriebenen)⁶⁷ — в отличие от так называемых **выселенных** (Zugewanderte), то есть немцев, которые на территории Рейха до войны не проживали: к последним, в частности, относились около 500 тыс. немцев из Венгрии и 150 тыс. из Австрии. Около 400 тыс. немецких беженцев (главным образом из бывшей Чехослова-

⁶⁴ См.: ГАРФ, ф. 7317, оп. 20, д. 1, л. 56–57.

⁶⁵ См. запись переговоров между полковником Брюхановым и начальником Отдела по делам военнопленных и перемещенных лиц в английской оккупационной администрации подполковником Брэм от 10.09.1946 (ГАРФ, ф. 7317, оп. 20, д. 64, л. 98–99).

⁶⁶ См.: ГАРФ, ф. 7317, оп. 20, д. 1, л. 60–80.

⁶⁷ Позднее он был закреплен в Федеральном законе об изгнанных (Bundesvertriebenengesetz) от 1953 г.

Принудительные миграции и вторая мировая война

кии и Югославии) было сосредоточено в Австрии⁶⁸, еще около 160 тыс. чел. — в Дании, а приблизительно 40–50 тыс. чел. уехали за океан.

В оккупационных зонах западных стран находилось в общей сложности около $\frac{2}{3}$ немецких беженцев (около 5,94 млн. чел., из них 3 млн. — в Нижней Саксонии). Перепись ФРГ, проведенная в сентябре 1950 года, зафиксировала уже 14 447,0 тыс. беженцев, из них 8077,6 тыс. выселенцев и 6369,4 приселенцев⁶⁹, включая и немцев, переехавших из советской оккупационной зоны. Максимальной — около 33% — была их доля в населении земли Шлезвиг-Гольштейн.

Между 1944 и 1949 гг. в советскую оккупационную зону Германии было вселено около 4,3 млн., а в западные оккупационные зоны, по данным на 1950 год, — около 8 млн. изгнанных немцев. В первом случае доля изгнанных в общем числе населения, проживающего на этой территории, немного не дотягивала до четверти (24,2%), во втором — составляла 17%⁷⁰. Впоследствии эти показатели сблизились, поскольку около 800 тыс. чел. изгнанных из Восточной Германии, осмотревшись, сочли за благо бежать еще дальше — в Западную Германию.⁷¹

На освобождающиеся в результате изгнания немцев земли переселялись представители титульных народов тех стран, где они проживали. Переселялись иногда добровольно, как многие жители Центральной Польши, поспешившие на освободившиеся немецкие угодья, но чаще принудительно, как это было со многими поляками из восточных областей Польши, аннексированных в 1939 году и окончательно отошедших к СССР после войны, а также с частью украинцев оттуда же.

⁶⁸ Так, в июне 1945 г. из словенской провинции Краина в Югославии на территорию австрийской провинции Штирия (находившуюся тогда под советскими оккупацией и управлением) осуществлялись массовые принудительные выселения так называемых «готшееров» — немецких колонистов, проживавших на территории Югославии на протяжении многих поколений. До оккупации Югославии в 1941 г. они имели югославское гражданство, а после ее захвата автоматически получили немецкое (рейхсдойче). Эти депортации осуществлялись югославами в одностороннем порядке и не были согласованы ни с центральным австрийским правительством, ни с советскими оккупационными органами. Австрийская сторона протестовала против нарушения Югославией суверенитета Австрии и заявила, что ни по признаку гражданства, ни по признаку национальности готшееры не имеют отношения к Австрии и австрийцам. Общее число готшееров в Словении составляло перед войной несколько десятков тысяч человек, из них, по состоянию на 7.06.1945, в Штирию поступило уже 1700 чел. (900 размещено в лагере Кайзервальд близ Вильдена, 500 — в Лейбнице и 300 — в Граце, на городском вокзале). (См. политдонесение начальника политотдела 57 армии генерал-майора Цинева от 13.06.1945 начальнику полуправления 3-го Украинского Фронта генерал-лейтенанту Аношину. — ЦАМО, ф. 413, оп. 10389, д. 46, л. 35–37).

⁶⁹ При этом, разумеется, были нарушены и перемешаны те культурные и языковые (диалектные) общности, которые существовали до войны на местах выселения. См.: *Die Vertriebenen in Deutschland*, s. 69–123.

⁷⁰ *Ther*, 1996, p. 779, со ссылкой на: *Reichling G.* Die Heimatvertriebenen im Spiegel der Statistik. Berlin, 1958, p. 14–15, а также: *Reichling G.* Die deutschen Vertriebenen in Zahlen: 40 Jahre Eingliederung in der Bundesrepublik Deutschland. Bonn, 1989, s. 30–34.

⁷¹ Эта цифра относится к периоду между образованием обоих немецких государств в 1949 г. и радикальным закрытием границ между ними в 1961 г. Эти 800 тыс. составили примерно $\frac{1}{3}$ общего числа беженцев из ГДР в ФРГ. См.: *Ther*, 1996, p. 800, со ссылкой на: *Heidemeyer*, 1993.

Принудительные миграции: предыстория и классификация

Как точно подметил Ф. Тер, определенная историческая ирония скрывается за тем, что именно их, покидающих свои родные дома в результате **оптации** (то есть вытекающего из обмена территорией обмена и населением), польская и советская пропаганда именвала «*репатриантами*», то есть людьми, возвращающимися на родину⁷². При этом сами по себе оптации носили отнюдь не добровольно-цивилизованный, а по-советски насильственно-унизительный характер.⁷³

Впрочем, это была совместная советско-польская акция: СССР освобождался от подозрительных чужаков, Польша заселяла ими свои новые, только что очищенные от немцев западные границы и земли, чтобы навечно закрепить их за собой. Ее «совместность» не помешала старшему из партнеров неоднократно унизить младшего. Так, первоначально договоры о репатриации заключались — от имени Польши — Польским Комитетом Национального Освобождения (с демонстративным игнорированием легитимного польского правительства в изгнании!) — не с СССР, а с его отдельными республиками: 6 сентября 1944 года — с УССР, 22 сентября 1944 года — с Литовской ССР и т. д.; и только 6 июля 1945 года, когда «формальности» со статусом Польши были утрясены, соответствующий рамочный договор был заключен и с Советским Союзом в целом.⁷⁴

Так, по состоянию на 31 октября 1946 года, из СССР в Польшу переселилось почти 1,1 млн. чел. (из них 789 982 чел. с территории Украины, 231 152 — Белоруссии и 69 724 — из Литвы), а из Польши в СССР переместилось около 515 тыс. чел. (в том числе 482 109 чел. — на Украину, 35 961 — в Белоруссию и 14 — в Литву).⁷⁵ Мало кто из «репатриантов в СССР» уезжал добровольно: их переселение велось в духе лучших «советских традиций», и одних только погибших по его ходу, по некоторым данным, насчитывалось до 4 тыс. чел. Тем не менее, несмотря на нажим польских властей, весной 1947 года около 150 тыс. украинцев все еще оставались в Польше: практически все они были переселены между 20 апреля и 31 июля 1947 года, но уже не на восток, в СССР, а на запад, на новые польские территории. Эта операция, получившая кодовое название «Акция Висла», по сути была не чем иным, как «этнической зачисткой» вдоль восточных границ Польши.⁷⁶

⁷² См.: Ther, 1996, p. 782–783.

⁷³ Тем не менее им, как правило, предоставлялся транспорт и позволялось брать с собой до 2 тонн домашнего скарба и другого груза, тогда как немцам, в чьи дома они переселялись, чаще всего приходилось передвигаться пешком, имея при себе не более чем одно багажное место на человека (Ther, 1996, p. 786).

⁷⁴ См.: Ther, 1996, p. 785–786 и Ther, 1997, p. 514–515, со ссылками на места хранения этих договоров в Польше: Архив Новых актов, Варшава (Archivum Akt Nowych, или AAN), фонд Генерального Уполномоченного Правительства Республики Польша по делам репатриации (Generalny Pełnomocnik Rządu RP do Spraw Repatriacji, sygn. 1, p. 16–21, 28–37 и др.). Точную дату договора с БССР Ф. Тер не приводит, но скорее всего она близка или идентична дате договора с УССР. Тексты самих договоров не публиковались в печати.

⁷⁵ ГАРФ, ф. 9401, оп. 2, д. 139, л. 299–303. См. также: Ther, 1999, со ссылкой на: ГАСПИ, ф. 17, оп. 121, д. 545, л. 47–51.

⁷⁶ Ther, 1999, со ссылкой на: Chojnowska A. «Operacja Wylsa» (przemieszczenie ludności ukraińskiej na ziemię zachodnie i północne w 1947 r.) // Zeszyty Historyczne. 1992. No. 102. P. 3–102.

Принудительные миграции и вторая мировая война

В результате степень этнической гомогенизация населения восточноевропейских стран еще весной 1945 года необычайно возросла. Но к этому же сводилась и послевоенная политика таких государств, как Польша и Чехословакия: в титульной этнической гомогенизации этим странам виделось их наиболее безопасное будущее. Уже к 1948 году уровень такой гомогенизации (доля титульных народов) в этих странах составлял около 94–95% — против примерно 67% в 1938 году.

Несколько иное, чем Польша или Чехословакия, политическое видение имело первое послевоенное венгерское правительство, но фактически оно было вынуждено действовать в том же ключе: советские оккупационные власти принудили их к депортации полумиллионного немецкого населения, и только югославская версия гомогенизации была изначально осложнена федерализмом Югославии, внутри которой прорисовывалась ярко выраженная сербская доминанта.

Интересно, что Чехословакия выселяла со своей территории не только немцев, но и венгров. Так, 89 660 венгров, главным образом из Братиславы и других словацких городов, были переселены в Венгрию между 1945 и 1948 гг., за то же время из Венгрии в Словакию было перемещено 73 273 словаков⁷⁷. Что-то похожее происходило и вдоль югославо-итальянской (Истрия) и югославо-венгерской границ (Воеводина): во втором случае объем взаимных переселений составил «всего» около 40 тыс. чел.⁷⁸ В этом же ключе понятнее становится и политика Польши по отношению к уцелевшим на ее территории евреям: Польша не сделала фактически ничего для пресечения антисемитских настроений и действий (в ряде случаев, как, например, в Кельце, переходивших в погромы), что привело к быстрому оттоку остатков еврейского населения из страны.

В результате перемещенные лица еврейской национальности постепенно покидали восточно-европейские страны и, если им не удавалось попасть в Палестину, концентрировались преимущественно в западных зонах оккупации Германии (в течение 1946 года численность еврейского населения в них увеличилась с 50 до 185 тыс. чел.) и Австрии (45 тыс. в конце 1946 года), а также в Италии (20 тыс.).⁷⁹ Часть из них осела в этих странах, часть со временем переехала в США, Англию или другие страны, но большинство дождалось того времени, когда эмиграция в Палестину или же репатриация в Государство Израиль (после образования последнего) стали возможными.

Обобщая предысторию принудительных миграций, выскажем осторожное предположение, что в глобально-историческом плане наиболее пострадавшим от депортаций этносом были евреи. В XX веке их репутация «гонимых» в очередной раз — и беспримерно страшным образом — была подтверждена, а в число народов, претерпевших массовые депортации не в одной, а в двух или нескольких странах, вошли немцы, поляки, греки, турки, корейцы, а также русские, украинцы и белорусы, составлявшие костяк и «кулацкой ссылки», и оstarбайтерского угона.

⁷⁷ См.: Ther, 1999, со ссылками на: *Sutaj S. Madarska Mensina na Slovensku v Rokoch 1945–1948*. Bratislava, 1993, p. 138, 139.

⁷⁸ *Magocsi*, 1993, p. 168.

⁷⁹ *Lavski H. Displaced Persons, Jewish // Encyclopedia of the Holocaust*. Vol. 1. New York, 1990. P. 377.